

Stylistika mluvené a psané češtiny

Jana Hoffmannová
Jiří Homoláč
Eliška Chvalovská
Lucie Jílková
Petr Kaderka
Petr Mareš
Kamila Mrázková

Academia
Praha 2016

Hoffmannová, Jana

Stylistika mluvené a psané češtiny / Jana Hoffmannová, Jiří Homoláč, Eliška Chvalovská, Lucie Jílková, Petr Kaderka, Petr Mareš, Kamila Mrázková. – Vydání první. – Praha : Academia, 2016. – 528 stran. – (Lingvistika)

Anglické resumé

ISBN 978-80-200-2566-1 (brožováno)

811.162.3 * 81'38

- čeština

- stylistika

- kolektivní monografie

811.162.3 - Čeština [11]

KNIHOVNA JANA PALACHA
FILOZOFICKÁ FAKULTA UK

Inv. č.: CS 02253/2018 344

Recenzovali:

prof. PhDr. Jiří Kraus, DrSc.

prof. PhDr. Daniela Slančová, CSc.

© Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2016

ISBN 978-80-200-2566-1

OBSAH

Seznam užívaných transkripčních značek	7
1. Úvod (Petr Mareš)	11
1.1 České výzkumy stylu	11
1.2 Pojem stylu	13
1.3 Komunikační sféry	15
1.4 Styl a stylové faktory	17
1.5 Mluvenost a psanost	21
2. Sféra běžné každodenní komunikace (Jana Hoffmannová, Lucie Jílková) ..	22
2.0 Dosavadní přístupy k stylu běžné každodenní komunikace	22
2.1 Každodenní mluvené dialogy (Jana Hoffmannová)	30
2.1.1 Dosavadní přístupy k stylu každodenních mluvených dialogů	30
2.1.2 Charakteristika komunikační sféry	30
2.1.3 Charakteristika stylu běžné každodenní komunikace	42
2.1.4 Ukázky	53
2.1.5 Vývojové tendence	77
2.2 Každodenní psaná komunikace (Lucie Jílková)	79
2.2.1 Soukromé dopisy	79
2.2.1.1 Dosavadní přístupy k stylu soukromých dopisů	79
2.2.1.2 Charakteristika komunikační sféry	83
2.2.1.3 Charakteristika stylu soukromých dopisů	89
2.2.1.4 Ukázky	96
2.2.1.5 Vývojové tendence	104
2.2.2 Elektronická komunikace	105
2.2.2.1 Dosavadní přístupy k elektronické komunikaci	105
2.2.2.2 Charakteristika komunikační sféry	108
2.2.2.3 Charakteristika stylu elektronické komunikace	119
2.2.2.4 Ukázky	126
2.2.2.5 Vývojové tendence	143
3. Sféra institucionální komunikace (Jiří Homoláč, Kamila Mrázková)	144
3.1 Dosavadní přístupy k stylu institucionální komunikace	145
3.2 Charakteristika komunikační sféry	150
3.3 Charakteristika administrativního stylu	158
3.4 Ukázky	174
3.5 Vývojové tendence	180
4. Sféra odborné komunikace (Petr Kaderka)	182
4.1 Dosavadní přístupy k odborné komunikaci	183

4/ Sféra odborné komunikace

PETR KADERKA

Sféra odborné komunikace zahrnuje veškerou komunikaci psanou i mluvenou, jejímž cílem je zprostředkovat odborný obsah. Jádrem této sféry tvoří **komunikace vědecká**. Argumentem tu není kvantita vědeckých komunikátů, nýbrž jejich kvalita. Vedle vysoké míry odbornosti se vědecká komunikace vyznačuje propracovanými komunikačními postupy, jejichž cílem je zajistit sdělovanému odbornému obsahu platnost, věrohodnost a přesvědčivost. Vědecká komunikace je komunikace interní, určená členům vědecké obce. Jejím primárním posláním je seznamovat členy vědecké obce s nejnovějšími poznatky v daném vědním oboru. V těsné blízkosti pak stojí komunikace, která zprostředkovává adeptům vědy (zpravidla vysokoškolským studentům) základní vědecké poznatky a základy vědeckého zkoumání. V této tzv. **akademické komunikaci** se na jedné straně pokoušejí vědci-pedagogové učinit odborný obsah přístupnější a jednodušší, na druhé straně se studenti pokoušejí uchopit odborný obsah způsobem vlastním vědě. Zatímco při vědecké komunikaci si můžeme pomyslnou hranici mezi vědci a nevědci představit jako nepřekonatelnou bariéru, v akademické komunikaci je tato hranice propustná a opakovaně překračovaná oběma směry. Obrazně řečeno je akademická komunikace komunikací „na prahu vědy“. Ve srovnání s tím je pro **komunikaci populárně naučnou** charakteristické vykročení komunikujícího vědce z oblasti přísně vědeckého vyjadřování do oblasti běžného vyjadřování, spojené se snahou podat vědecké poznatky způsobem, který by byl srozumitelný i zainteresovaným laikům.¹⁶⁴ Poslední oblast, kterou zde zmíníme, je oblast **praktické odborné komunikace**. Na rozdíl od komunikace vědecké, akademické a populárně naučné je tato komunikační oblast určována nikoli teoretickými, ale praktickými zájmy. Cílem komunikace tu není rozšiřovat odborné vědomosti adresátů, ale podávat odborné informace v rámci prakticky zaměřené interakce. Příkladem mohou být pracovní porady, odborné konzultace, znalecké posudky, expertizy, odborné zprávy (např. lékařské) apod.

V této kapitole se zaměříme především na komunikaci vědeckou a populárně naučnou, neboť se jedná o dvě základní, stylově vyhraněné oblasti odborné komunikace. V obou případech jde o komunikaci, která shrnuje výsledky intelektuální práce a která má své adresáty jednou uvnitř a podruhé vně komunity odborníků. Tato různá adresnost komunikačních aktivit má velký dopad na výsledný styl komunikátů. U populárně naučných textů je pak důležitý ještě jeden faktor: profesionální identita autora-popularizátora. Buď je autorem popularizačního textu člen vědecké obce (badatel v roli popularizátora), nebo profesionál stojící mimo vědeckou obec (většinou žurnalista). Kromě komunikace vědecké a populárně naučné se v této kapitole dotkneme i aspektů komunikace akademické a komunikace praktické odborné. Tyto oblasti mají z hlediska stylu mnoho společného se sférou školní komunikace (kap. 5) a sférou institucionální (kap. 3), proto jim zde nevěnujeme zvláštní pozornost.

¹⁶⁴ K termínům „popularizačný štýl“ a „štýl populárno naučný“ srov. Mlacek (2007).

4.1 Dosavadní přístupy k odborné komunikaci

V moderní historii české jazykovědy, kterou můžeme datovat od kolektivního vystoupení Pražského lingvistického kroužku (PLK) na I. sjezdu slovanských filologů v Praze 1929,¹⁶⁵ je prvním ucelenějším pojednáním o odborném stylu patrně pojednání Bohuslava Havráneka ve sborníku *Spisovná čeština a jazyková kultura* (1932). Havránek zde uvažuje o oblasti odborného vyjadřování jako o oblasti sdružující: (a) praktické odborné vyjadřování a (b) vědecké vyjadřování. Zatímco komunikace praktická odborná je podle něj realizována převážně ve spisovném jazyce a jen okrajově v jazyce lidovém, komunikace vědecká je spjata výlučně s jazykem spisovným (tamtéž, s. 42).

Pro tehdejší teorii spisovného jazyka bylo spojení spisovného jazyka se sférou odborného vyjadřování zásadní. Na spisovný jazyk byly kladeny vyšší kulturní a civilizační požadavky a spisovný jazyk měl být v první řadě schopen vyjadřovat „postup i výsledky myšlení vědeckého, filosoficko-náboženského, sociálně politického a administrativně právního“ (teze PLK 1929, Čermák – Poeta – Čermák, 2012, s. 723). Od tohoto úkolu spisovného jazyka byla odvozena myšlenka **intelektualizace** spisovného jazyka:

Intelektualisací spisovného jazyka, kterou bychom mohli nazývat také racionalisací, rozumíme přizpůsobování jazyka k tomu, aby jeho jazykové projevy mohly být určité a přesné, podle potřeby abstraktní a aby byly schopné vyjádřit souvislost a složitost myšlení, tedy zesilování intelektuální stránky řeči. Tato intelektualisace vrcholí v jazyce vědeckém (teoretickém), určeném snahou po vyjadřování co nejpřesnějším, snahou, aby jazykové projevy vystihovaly přesnost objektivního myšlení (vědeckého), aby se blížila slova-termíny k pojmům a věty k soudům.
(Havránek, 1932, s. 45; zdůraznění v originále)

Jazykové prostředky vzniklé z potřeby intelektuálně náročného vyjadřování sedimentovaly v systému spisovného jazyka na rovině lexikální i gramatické. Havránek (1932, s. 46–49) uvádí řadu příkladů těchto sedimentací a vysvětluje, jaká konkrétní vyjadřovací potřeba je motivovala. Havránekův výčet vyjadřovacích potřeb můžeme číst jako vynikající charakteristiku odborného stylu: potřeba nových termínů, potřeba jednoznačného pojmenování, potřeba rozlišování mezi pojmy, potřeba disponovat shrnujícími abstraktními výrazy, „potřeba vyjadřovati vzájemnou souvislost a složenost myšlenkových pochodů, zvl. souzení a usuzování“, potřeba vyjadřovat vztahy existence, možnosti, nutnosti, kauzality, finality, paralelnosti apod. (tamtéž, s. 48–49).

Pro stylistiku jsou významné Havránekovy poznámky o určitosti jazykových projevů. Určitost je podle něj „s t u p ň o v i t á [...] a vrcholí ve vědeckém jazyce v požadavku, aby slova vyjadřovala pojmy“ (tamtéž, s. 50; zdůraznění v originále). Havránekovo třístupňové schéma vypadá následovně: *srozumitelnost* (v běžné komunikaci) > *určitost v užším smyslu* (v pracovní komunikaci) > *přesnost* (ve vědecké komunikaci). Postup k vyšším stupňům určitosti a přesnosti jazykového vyjádření pak dává Havránek

¹⁶⁵ Faksimile tezí předložených účastníkům sjezdu najdou čtenáři v publikaci P. Čermáka – C. Poety – J. Čermáka (2012, s. 681–744).

do souvislosti se zvyšováním kontextové nezávislosti komunikátů: zatímco náhodně vyslechnutý rozhovor dvou lidí může být pro náhodného posluchače zcela nesrozumitelný, byť v něm zazněly pouze běžné jazykové prostředky, srozumitelnost obchodní objednávky je na konkrétních osobách relativně nezávislá, protože je formulována určitěji a užívá méně indexikálních (kontextově závislých) výrazů; vědecké pojednání se pak snaží indexikality zcela zbavit, usilujíc o sdělení objektivní, obecně platné a autonomní. Havránek si je přitom dobře vědom toho, že určitost nebo přesnost není absolutní hodnotou ani ideálem, ke kterému bychom měli za všech okolností směřovat: v některých kontextech může být totiž nepřesnost a neurčitost oprávněná a funkční (tamtéž, s. 62). (Že může být funkčně oprávněná i ve vědecké komunikaci, kde ji Havránek nepředpokládá, si ukážeme níže, viz 4.2.4.) Stejně dobře si je Havránek vědom toho, že typické, ustálené způsoby vyjádření, tzv. **automatizace**, nelze beze změny jejich stylové a často i sémantické hodnoty přenášet z oblasti odborného vyjadřování do oblasti běžné komunikace. Zbaveny svého původního prostředí stávají se prostředky **aktualizačními**, tedy prostředky, které mají jazykový projev stylově oživit (tamtéž, s. 54n.).

Havránkovy teoretické úvahy o odborném stylu mají přes svou nespornou hodnotu jednu vážnou slabinu: jsou apriorně vztaheny k jediné varietě jazyka – spisovné češtině (Havránková poznámka o tom, že „[o]blast odborného vyjadřování praktického je vyhrazena skoro jen spisovnému jazyku a vědeckého úplně jen jemu“, dokládá, že možnost uplatnění lidového jazyka v odborné sféře má pro jeho teorii jen okrajový význam; viz tamtéž s. 42). Částečný korektiv tohoto aspektu Havránkovy teorie můžeme najít v práci, která vyšla nedlouho po Havránkově studii – v monografii Zdeňka Vančury *Hospodářská linguistika* (1934). Autor tohoto originálního příspěvku k teorii odborného stylu, navazujícího jednak na německou tradici výzkumu „odborných jazyků“ (*Fachsprachen*), jednak na funkcionalismus rodící se Pražské školy, si všiml důležité distinkce: „Bylo mi od počátku jasné, když jsem začal připravovat tuto studii, že někdy je rozdíl mezi jazykem zaměstnání a jazykem zaměstnaných; věc je jistě samozřejmá, ale nevešla se do schemat těm, kdo psali o odborných jazycích“ (Vančura, 1934, s. 17). Rozlišil proto (v návaznosti na terminologii Waltera Porziga) **jazyk odborný** (*Fachsprache*), jehož jednotícím momentem je odborný předmět (obor), a **jazyk skupinový** (*Sondersprache*), jehož jednotícím momentem je sociální příslušnost mluvčích (v tomto případě k profesní skupině). Je zřejmé, že skupinový jazyk je stylově diferencovanější a může čerpat z různých jazykových variet, nejen ze spisovného jazyka, ale i z dialektů, a vytvářet též pestrou paletu vyjadřovacích profesionalismů či slangismů, které pak fungují jako alternativy k ekvivalentním výrazům odborného jazyka. Podle Vančury je důležité prozkoumat, jaký je vztah mezi oběma zmíněnými jazyky v různých oborech lidské činnosti:

U některých skupin bude existovat jen jazyk pracujících; typickou ukázkou by byla rčení jihočeských rybářů nebo míškařů z jihovýchodní Moravy. Jde tu o poměrně uzavřenou skupinu, na které nemá vliv odborná teorie. Na opačném pólu by byla intelektuální zaměstnání a zájmy s terminologií už stanovenou nebo podle jistých směrnic budovanou a doplňovanou, u nichž existuje pouze řeč předmětu (matematiky, filosofie). Mezi těmito krajnostmi je nejčastější případ, kdy žijí vedle sebe a splétají se jazyky obojí. Jinak bude málo školený sedlák poučovat syna o hospodářských pracích a jiným způsobem a částečně jinými termíny

vyloží chlapci totéž učitel v hospodářské škole (i když si odmýšlíme možnost, že by sedlák mluvil dialektem). Myslivci mluví o zvěři jinými slovy než přírodopis. (Vančura, 1934, s. 18)

Vančurův korektiv Havránkova předpokladu, že odborné a vědecké vyjadřování se realizuje výlučně na bázi spisovného jazyka, je – jak už bylo naznačeno – pouze částečný. Vančura vyčlenil odborný jazyk z šířeji chápaného skupinového jazyka a vytvořil tak z odborného jazyka výzkumný předmět očištěný od vlivů dialektů a slangů. O tomto rekonstruovaném výzkumném předmětu pak předpokládá (shodně s Havránkem), že je situován v oblasti spisovného jazyka. Pozdější výzkum mluveného jazyka však ukázal, jak uvidíme níže, že odborné jazykové projevy bývají nesené i jiným než spisovným kódem.

Značná teoretická i praktická pozornost byla v české lingvistice moderní éry věnována dílčí oblasti odborné komunikace – **terminologii**. Vznikla řada specializovaných odborných slovníků, jednojazyčných i překladových. Tyto lexikografické počiny se těšily pozornosti recenzentů v odborných časopisech (srov. např. jen recenze K. Sochora v *Naši řeči*: Sochor, 1950, 1951–1952, 1953a, 1953b, 1953c, 1953d, 1954, 1957, 1985; recenzentů bylo samozřejmě víc a recenze vycházely i v jiných časopisech). Jednotlivé terminologické problémy řešili jazykovědci např. v *Naši řeči* v rubrice Drobnosti. V roce 1959 se Československo zapojilo do práce mezinárodního výboru pro terminologii při Mezinárodní normalizační organizaci (Československá normalizační komise pro terminologii spadala organizačně pod Úřad pro normalizaci a Ústav pro jazyk český ČSAV) a v roce 1961 byla při prezídiu ČSAV založena Československá ústřední terminologická komise (Kuchař – Roudný, 1965, s. 141, 143). Tato komise vydávala v letech 1962–1966 v Bratislavě *Československý terminologický časopis*, který se věnoval jak českému, tak slovenskému odbornému názvosloví (v roce 1967 byl *Československý terminologický časopis* nahrazen slovakistickým časopisem *Kultúra řeči*; Ružička, 1967). Shrnutím tehdejšího jazykovědného zájmu o terminologické otázky je popularizační příručka *O české terminologii* (Poštolková – Roudný – Tejnor, 1983).

Terminologické otázky byly v české jazykovědě nahlíženy především ze dvou hledisek: (1) z hlediska lexikologického a lexikografického a (2) z hlediska jazykové kultury (srov. např. explicitní formulaci v titulu Tejnorova přehledového článku *Normalizace terminologie jako součást péče o kulturu spisovného jazyka* publikovaného ve *Slově a slovesnosti*; Tejnor, 1968). Hledisko lexikologické a lexikografické souviselo s přípravou odborných slovníků a s mezinárodní standardizací termínů. Zkoumaly se způsoby tvoření termínů, původ termínů, vlastnosti termínů, jako je ustálenost, mezinárodnost, přesnost aj. (srov. Poštolková – Roudný – Tejnor, 1983). Perspektiva jazykové kultury souvisela s představou o zásadním postavení odborného stylu v teorii spisovného jazyka (srov. výše). Z těchto prací jsou pro stylistickou teorii zajímavé studie, které se zabývají procesy determinologizace, tedy přecházením odborné slovní zásoby do běžného úzu, nebo které zkoumají rozdíly mezi termíny a slangismy (viz např. Tejnor, 1968).

Důležitější pro stylistický výzkum jsou ale práce, které analyzují **termíny v textu**, tedy způsoby jejich zapojení a fungování v odborném jazykovém projevu. Tyto práce ukázaly, že termíny v textu nejsou pouze podstatná jména, ale i jiné slovní druhy

(slovesa, přídavná jména, příslovce), a že mezi termíny a netermíny není ostrý přechod, ale spíše přechodné pásmo s výrazy různě silně terminologizovanými (Hausenblas, 1962a, 1963). Podle Karla Hausenblase bývají termíny do textu začleněny dvojitým způsobem: buď se s nimi zachází stejně jako s netermíny, tzn. že se jejich význam v textu nijak nevysvětluje, nebo se s nimi zachází specificky jako s termíny, tzn. že se význam termínu v textu nějak vymezení – např. explicitní definicí, vysvětlením začleněným do textu, pomocí příkladu nebo odkazem na jiný termín (Hausenblas, 1963, s. 13–14). Detailní rozbor začleňování termínů do vědeckého a popularizačního textu je – kromě jiného – náplní monografie B. Poštoľkové (1984).

S užíváním termínů v textu souvisí další charakteristický jev odborného stylu. Jak si povšiml M. Jelínek (1963, s. 69n.), dávají autoři odborných textů přednost **opakování výrazů** před lexikální disimilací (tj. před nahrazováním již užitých slov zájmeny nebo výrazy synonymními nebo před jejich vypouštěním). Podle Jelínka zasahuje tento jev právě termíny a souvisí s úsilím autorů o přesné vyjadřování. Je zřejmé, že pokud nechceme na určitém místě textu nahradit termín zájmenem nebo termín vypustit, musíme ho v textu zopakovat: jednomu odbornému pojmu totiž odpovídá zpravidla jeden termín (případnou existenci synonymních termínů hodnotí odborníci jako problematickou a nežádoucí). Tendence k opakování výrazů se však do značné míry týká i netermínů. Motivací tu bývá potřeba jednoznačné reference k předmětům řeči a snaha usnadnit čtenářům rekonstrukci koreferenční sítě.

Řada autorů se pokoušela postihnout gramatické jevy typické pro odborný text, jako jsou syntaktické kondenzace, slovesně jmenná spojení typu *provést měření* aj. (viz Jelínek, 1963; Filipec, 1955). V sedmdesátých a osmdesátých letech zjišťoval kolektiv matematických lingvistů kvantitativní charakteristiky odborných textů; kromě kvantitativní analýzy slovníku a morfologických kategorií přinesl také kvantitativní charakteristiky vět a souvětí (Tešitelová a kol. 1983a, 1983b; stručná souhrnná informace u Tešitelové, 1999). Pro styl odborných textů je např. typický vysoký podíl **nominalizací** (vyšší v přírodovědných oborech než sociálněvědních), převaha hypotaktického spojení vět nad parataktickým (výraznější v psaných textech) aj. (Tešitelová, 1999).

Pro poznání stylu českých odborných textů z poslední doby je důležitá monografie *Jak napsat odborný text* (Čmejrková – Daneš – Světlá, 1999). V knize autoři zúročili své výzkumy **interkulturních rozdílů** ve stylu psaných vědeckých textů (viz Čmejrková, 1996; Čmejrková – Daneš, 1997; Daneš – Čmejrková, 1997; z pozdějších prací viz Čmejrková, 2007a, 2007b, 2007d). Český vědecký styl srovnávají především s dominantním angloamerickým způsobem vědeckého vyjadřování. V knize jsou podány zevrubné popisy žánrové diferenciace vědecké komunikace, modelování subjektů v textu, výstavby odborného textu, koherence, tematických posloupností, modalit aj. Na knihu i na své pozdější výzkumy pak navázala S. Čmejrková statí o vědeckém stylu ve druhém svazku *Studii k moderní mluvnici češtiny* (Čmejrková, 2013). V popředí opět stojí srovnávání českého a angloamerického vědeckého stylu. Autorka poukazuje např. na import nových forem vědecké komunikace, jako jsou panelové diskuse (*panel discussions*), kulaté stoly (*round tables*) nebo dílny (*workshops*). Na příkladu členění českých vědeckých textů a na způsobech projektování autora v textu dokládá autorka vliv anglosaských norem na českou vědeckou produkci.

4.2 Charakteristika komunikační sféry

4.2.1 Komunikační cíle

Jak jsme již uvedli, obecným cílem odborné komunikace je zprostředkování odborného obsahu. Na základě bližší specifikace tohoto cíle jsme vyčlenili čtyři podoblasti: komunikaci vědeckou, akademickou, populárně naučnou a praktickou odbornou. První tři oblasti mají cíle **teoretické, poznávací** – cílem je zvyšovat odborné vědomosti adresátů. Tyto oblasti se od sebe liší tím, kdo je adresátem komunikačních aktů, tedy oním poznávajícím subjektem. Může jím být buď člen vědecké obce (komunikace vědecká), nebo adept (komunikace akademická), nebo laik (komunikace populárně naučná). Tyto tři oblasti charakterizuje postupný úbytek odbornosti zprostředkovaného obsahu, od vysoce odborného obsahu ve vědecké komunikaci po přiměřeně odborný obsah u komunikace populárně naučné. Oblast čtvrtá, praktická odborná komunikace, nemá cíl teoretický, ale praktický. Je zaměřena na dosahování **pokroku v praktickém jednání**. Praktickým jednáním tu je buď jednání jazykové (jako je tomu v případě pracovních porad, konzultací, psaní znaleckých posudků aj.), nebo jednání jazykové kombinované s fyzickou činností (např. koordinovaná práce archeologů při vykopávkách). Pokrokem v praktickém jednání může být rozhodnutí učiněné na základě odborné konzultace nebo odeslání odborného posudku příslušné instituci nebo získání odborné dovednosti po absolvování školení. Praktické jednání je z definice jakékoliv jednání, které nemá teoretický/poznávací cíl. Je zřejmé, že někdy nemusí být pro výzkumníka snadné rozhodnout, zda se jedná o teoretické nebo praktické jazykové jednání. Např. diskuse kolegů nad problematickým místem v odborném textu může mít charakter teoretický (konečným cílem může být dosažení konsenzuální interpretace problematické pasáže) nebo praktický (snaha společnými silami reformulovat problematickou pasáž v připravovaném textu). Takové nejasné případy se ovšem týkají pouze žánrově neukotvených komunikačních událostí. U žánrově zakotvené komunikace je cíl komunikace v hrubých rysech předem dán, a to díky tomu, že žánry jsou definovány mj. prostřednictvím komunikačních funkcí (obecných cílů).

4.2.2 Sociální a komunikační role účastníků komunikace

Nejtypičtějším případem odborné komunikace je interní komunikace mezi odborníky, tedy mezi členy uzavřeného společenství, kteří se dorozumívají pomocí společného odborného jazyka o odborných tématech, a to na základě společného pojmového světa. Společenství odborníků je případem diskurzívní komunity, kterou lze obecně charakterizovat těmito rysy: společnými zájmy (veřejnými cíli), vytvořenými mechanismy komunikace mezi členy, využíváním ustálených žánrů ke komunikaci, používáním specifického slovníku (terminologie) a určitou (požadovanou) úroveň odbornosti svých členů (Swales, 1990, s. 24–27; srov. též Čmejrková – Daneš – Světlá, 1999, s. 21–24). Úspěšná odborná komunikace si žádá, aby spolu komunikovali právoplatní a kompetentní členové diskurzívní komunity, tj. lidé, kteří vědí, o jakých tématech je patřičné v rámci komunity mluvit nebo psát, jak o těchto tématech mluvit nebo psát, jak o nich mluvili nebo psali členové dříve, která témata jsou právě aktuální apod. Jelikož

ústřední oblastí odborné komunikace je komunikace vědecká, vyjdeme z popisu sociálních rolí členů vědecké obce.

Společným zájmem vědecké obce je získávání spolehlivých poznatků o světě, ve kterém žijeme. Za tímto účelem si vědecká obec vypracovala postupy a procedury, jak jevy našeho světa zkoumat a jak o nich něco spolehlivého vypovědět. Aplikaci těchto postupů a procedur kontroluje pomocí formalizovaných mechanismů hodnocení. Autoři vědeckých textů musejí svá pojednání ještě před publikováním zpravidla postoupit do recenzního řízení: tato praxe je běžná ve vědeckých časopisech i vědeckých nakladatelstvích. Anotace přednášek na významných mezinárodních konferencích procházejí podobným hodnocením a výběrem. Na konferencích, kolokviích, seminářích i samostatných přednáškových večerech se pak přednášejících dotazuje publikum ve vyhrazeném čase na různé aspekty představené badatelské práce. Zmíněným hodnotícím procesům je společné to, že hodnocení i hodnotící jsou rovnoprávní členové téže vědecké obce (*peer review*¹⁶⁶).

V českých vědeckých časopisech se dnes prosazuje praxe oboustranně anonymního posuzování: redakce zasílají posuzovatelům anonymizované příspěvky a autorům poté anonymizované posudky. Smyslem anonymizace je zajistit rovnost textů před posuzovateli a zabránit dopadům posuzování na vztahy mezi členy vědecké obce.¹⁶⁷ Anonymní řízení zbavuje posuzovatele etiketní povinnosti brát na osobu autora při formulování posudku ohled a umožňuje zaměřit se výlučně na posouzení kvality textu a kvality výzkumu. Dialogická perspektiva se tak v posudku uplatňuje nikoli vůči osobě, ale pouze vůči anonymnímu držiteli komunikační role, o jehož identitě si posuzovatel může učinit představu pouze na základě posuzovaného textu (srov. Mrázková, 2015b).

Život vědecké obce je dnes natolik rozrůzněný, že musí být organizován. Organizuje se vlastní výzkum, ale i setkávání členů obce, výměna vědeckých informací nebo financování výzkumu. Žadatelé o grant se snaží srozumitelně a přesvědčivě představit ve veřejné soutěži svůj výzkumný záměr a svou schopnost záměr uskutečnit a dosáhnout dobrých výsledků. Žádosti o velké projekty u mezinárodních organizací jsou natolik komplikované, že při jejich formulování a podávání badatelé mnohdy spolupracují s profesionálními agenturami.

S organizací vědecké práce souvisí i poměrně značná administrativní zátěž vědeckých pracovníků. Každodenní komunikace na výzkumném pracovišti tak nespočívá jen v diskusích o teoretických nebo praktických problémech probíhajícího výzkumu, ale i ve vykazování práce, vyplňování formulářů, objednávání pomocných prací, uzavírání smluv a dohod apod. Jako na každém jiném pracovišti je tu kromě toho i prostor pro obyčejný lidský kontakt, pro nezávaznou konverzaci o běžných, nevědeckých životních starostech. Oba tyto komunikační rozměry života ve vědecké obci však necháme stranou, protože patří svou povahou do jiných kapitol (viz kap. 2 a 3).

¹⁶⁶ K diskusím o tomto významném aspektu vědeckého života viz např. debatu v časopise *Nature*: <http://www.nature.com/nature/peerreview/debate/>.

¹⁶⁷ Praxe ovšem ukazuje, že ne vždy je těchto cílů dosaženo a že někdy může anonymizace fungovat kontraproduktivně (např. když příspěvatelem nabude mylného přesvědčení, že ví, kdo napsal kritický a podle jeho názoru nespravedlivý posudek jeho příspěvku, a začne podle toho o dotyčné osobě smýšlet).

Pro popularizaci vědeckých výsledků využívají vědecká pracoviště jednak „klasickou“ cestu tiskových zpráv nebo příspěvků do periodického tisku, jednak možnosti, které nabízejí na různých pracovištích odbory mediální komunikace nebo odbory pro styk s veřejností. Klíčová česká vědecká organizace, Akademie věd České republiky, využívá odbor popularizace vědy a marketingu a odbor audiovizuálních technologií. Tyto odbory pořádají např. vědecké festivaly, přednáškové cykly, výstavy, soutěže, ale vyrábějí rovněž audiovizuální reportáže a dokumentární filmy o aktuálních výzkumných projektech. Akademie vydává také svůj věstník (*Akademický bulletin*) a populárně naučný časopis (*Živa*). Popularizaci vědeckých výsledků, propagaci pracoviště a sdělování aktuálních informací slouží často internetové stránky vědeckých pracovišť, umístěné buď na vlastní servery, nebo na nejrůznější servery komunitní (nejvíce je v české vědě takto využíván *Facebook*).

4.2.3 Kódy

4.2.3.1 Psanost a mluvenost

V odborné komunikaci je ústředním kódem psaný jazyk. Odpovídá to požadavkům, které na odbornou komunikaci obecně klademe: (1) požadavku přesného, jednoznačného a úplného vyjádření, kterému lépe dostojí právě psaný text (písemně fixovaný text umožňuje jeho tvůrcům postupné cizelování formulací, zpřesňování výrazů, vylepšování jeho stavby atd.); (2) požadavku efektivní distribuce odborných poznatků, kterému opět lépe dostojí situačně nezávislý psaný text. Ve vědeckém životě se tato hierarchizace psaných a mluvených komunikátů projevuje v řadě praktik: např. scientometrické metody (zjišťování citovanosti aj.) se aplikují pouze na tištěné publikace (ohlasy ústních prezentací se nesledují), seznamy tištěných publikací se uvádějí v různých oficiálních dokumentech (grantových přihláškách, podkladech pro atestační řízení, životopisech aj.) na čelných místech a až poté se uvádějí (doplňkově) seznamy přednášek apod.¹⁶⁸

Monologické ústní žánry (např. přednášky) jsou de facto odvozeny od žánrů psaných. Často jsou ústní realizací písemně koncipovaných textů. O takových komunikátech říkáme, že jsou mediálně mluvené, ale konceptuálně psané (Koch – Oesterreicher, 1985). Konceptuální mluvenost, tj. užívání jazykových prostředků typických pro mluvený projev, se v nich uplatňuje tehdy, pokud mluvčí odkazují ke komunikační situaci, v níž se spolu s publikem nacházejí. Naopak v dialogických ústních žánrech je v popředí konceptuální mluvenost. Vyplývá to z faktu, že se jedná o komunikáty nepřipravené nebo polopřipravené (viz níže).

¹⁶⁸ Např. v atestačním řádu Ústavu biologie obratlovců AV ČR se uvádějí v seznamu podkladů pro atestační řízení na prvním místě tištěné publikace, na druhém jejich citace (v jiných tištěných publikacích) a až na čtvrtém místě, v bodu věnovaném spolupráci se zahraničními badateli, se v závorce uvádí „seznam zvaných přednášek a dalších ocenění udělených v zahraničí“ (viz http://www.ivb.cz/files/atestacni_rad_1336981464.pdf). Pro hodnocení pracovníků v tomto ústavu jsou tedy kromě tištěných publikací relevantní pouze zahraniční přednášky, a to nikoli všechny, ale jen ty nejprestižnější („zvané“).

4.2.3.2 Variety češtiny

V oblasti psané odborné komunikace nacházíme téměř výhradně varietu spisovnou. Užití substandardního kódu, např. obecné češtiny, v psaném projevu je exkluzivním gestem na pozadí normy, která říká, že odborný text má být spisovný (příkladů odborných textů užívajících substandardní kód je málo, srov. Mareš, 2004a).

V mluvené odborné komunikaci se kromě spisovného jazyka běžně setkáváme s míšením spisovné variety češtiny s nespisovnými varietami, příp. s užitím nespisovné variety. Volba variety souvisí primárně s mírou (ne)formálností komunikační události (ke spisovnosti viz též 4.2.4).

4.2.3.3 Vícejazyčnost

V českých textech se kromě češtiny uplatňují také **cizí jazyky**. Je to odrazem faktu, že věda se provozuje v mezinárodních sítích a že literatura k odbornému tématu existuje v různých jazycích. Dříve se považovalo za zcela běžné, když autor vědeckého textu citoval z cizojazyčné literatury v originále. Např. již uváděná monografie Zdeňka Vančury *Hospodářská linguistika* (1934) obsahuje dlouhé (někdy i půlstránkové) citáty z odborných textů v němčině, angličtině a francouzštině. Dnes je běžné citáty z jiných jazyků překládat, byť citování v originále je stále považováno za standardní postup. S cizojazyčnými prvky se v odborném textu setkáváme ale i jinde než v souvislém citátu. Často jsou v původním znění uváděny termíny, které nemají zavedený český protějšek. Cizojazyčné termíny bývají buď zasazeny přímo do větné struktury (někdy i skloňovány), nebo uváděny mimo větnou strukturu v závorkách. Cizí jazyky se objevují i v paratextových částech tištěné odborné publikace: např. časopisecké stati bývají standardně doprovázeny cizojazyčným shrnutím (někdy i v několika jazycích), cizojazyčným titulem, někdy i cizojazyčnými klíčovými slovy.

4.2.3.4 Sémiotická heterogenost

Odborná komunikace je sémioticky smíšená, **multimodální**. V psaných vědeckých pracích se kromě přirozeného jazyka (verbálního sémiotického modu) běžně využívají také vizuální prostředky ve formě tabulek, nákrešů, grafů, fotografií atd. (srov. např. Myers, 1988; Lemke, 1998). V mluvených vědeckých komunikátech se využívají různé vizuální pomůcky, prezentované nejčastěji s pomocí výpočetní techniky; méně vědomě a méně cíleně pak také gestika. Populární powerpointové prezentace obsahují kromě heslovitě formulovaného textu zpravidla také fotografie, grafy, tabulky, videonahrávky, zvukové nahrávky, různé animace aj. Na konferencích se ustavil i jeden vysloveně hybridní žánr, vědecký plakát (poster, z angl. *research poster*, příp. *scientific poster*), který obsahuje vizuální a verbální složku a který je před publikem nebo jednotlivcem prezentován zároveň ústně.

Jay Lemke (1998), který věnoval vědecké komunikaci řadu svých analýz, vystihuje sémioticky smíšený charakter vědecké komunikace následovně:

Věda se nedělá a ani se o ní nekomunikuje pouze prostřednictvím verbálního jazyka. Ani nemůže. Vědecké „pojmy“ nejsou čistě verbální pojmy, třebaže mají verbální složku. Jsou

to sémiotické *hybridy*, které jsou ze své podstaty současně verbální, matematické, vizuálně-grafické a akčně-operační. Akční, konverzační a psané textové vědecké žánry jsou z historického i současného hlediska *žánry multimediální*, což je jejich vlastnost zásadní a neredukovatelná. Dělat vědu, mluvit o vědě, číst a psát vědecké texty znamená kombinovat různými kanonickými způsoby verbální vyjádření, matematické výrazy, graficko-vizuální reprezentace a motorické operace ve světě.

(Lemke, 1998, s. 87; kurziva v originále)

Na tomto místě je vhodné vysvětlit rozdíl mezi termíny multimodální a **multimediální**, který Lemke v citátu užívá. Výraz multimediální je chápán zpravidla jako pojmově užší: označuje takový druh multimodálního (sémioticky smíšeného) komunikátu, který recipient přijímá prostřednictvím alespoň dvou komunikačních kanálů (např. optického a akustického). Jinými slovy, každá multimediální komunikace je zároveň komunikací multimodální, ale naopak to neplatí. Vědecká stať je komunikát multimodální, protože kombinuje různé sémiotické mody (obsahuje tištěný text, grafy, tabulky, nákresy atd.); není to však komunikát multimediální, protože je vnímán prostřednictvím jediného kanálu – optického. Něco jiného je vědecký text prezentovaný na internetu spolu s videonahrávkou nebo vědecká přednáška, při níž přednášející mluví, gestikuluje, ukazuje různé vizuální materiály atd.; v obou případech se informace přenášejí jak kanálem optickým, tak akustickým, a proto se jedná o komunikaci multimediální (a také – v obecnějším smyslu – multimodální).

Sémiotická smíšenost se patrně týká více přírodních věd, a méně věd humanitních: v přírodních vědách můžeme totiž předpokládat větší potřebu vytvářet vizuální reprezentace studovaných jevů a vyjadřovat zkoumané vztahy matematickým jazykem. Přesto i historická nebo filozofická stať, která je tvořena holým textem, není sémioticky jednoduhová – kromě verbálního modu se v tištěném textu uplatňuje ještě modus ortografický a typografický.

Funkcí **ortografie** je zajistit na základě konvence vizuálně-sémantickou identitu jednotlivým slovům, indikovat vztahy odvozenosti mezi slovy (*iont – iontový*), ve speciálních případech referovat k přirozenému rodu aktérů (*udělali/-y jsme to sami/-y*), indikovat vlastní jména, vyznačovat výpovědní celky, vsuvky, citáty aj. Stylisticky využitelné jsou alternativní zápisy slova: pisatelé mohou volit např. mezi zápisem standardním a archaickým (*poezie – poesie, filozofie – filosofie*) nebo mezi počestěným (u přejatých slov) a cizím/citátovým (*faktor – factor, markr – marker, šiftr – shifter*).¹⁶⁹

Funkcí **typografie** v odborném textu je strukturace textu: vyčleňování textových částí (titulků, mezititulků, oddílů, odstavců), zdůrazňování slov / slovních skupin / výpovědí (proložením, kurzivou, ztučněním), hierarchizace pasáží (normální velikost písma vs. petit), rozrůznění textových hlasů (samostatně uvedený citát), usouvztažnění textu a grafického prvku (popisek u obrázku, nadpis u tabulky).

¹⁶⁹ Některé vědní obory se vyznačují ortografickou konzervativností. Např. chemici píší dodnes souhláskovou skupinu *-th-* i ve slovech, která se mimo vědecký kontext dávno píšou s *-t-*, např. *ethanol, methan, methylalkohol, ether*. V humanitních vědách je zase nápadné lpění filozofů na ortografických formách *filosof, filosofie, filosofický*.

Téměř symbolem odbornosti bývají pro čtenáře v odborném textu tabulky a diagramy. Slouží shodně k vizuální prezentaci dat, zpravidla empirických, i když formu tabulky mohou mít i různá konceptuální srovnání. **Tabulky** jsou svou povahou silně redukované texty, v nichž byla verbální gramatika nahrazena vizuální gramatikou sloupců a řádků (Lemke, 1998, s. 96). Důkazem, že tomu tak je (a pro autory také testem, že tabulku vytvořili správně a srozumitelně), je snadnost, s jakou lze převést tabulku na souvislý text (srov. tamtéž).

Diagramy ztvárňují grafickými prostředky data, která výzkumníci o studovaném jevu během výzkumu sesbírali. Podle Schumannové a Müllera, autorů knihy o vizualizaci informací (Schumann – Müller, 2000), je diagram obecným výrazem, který označuje jakýkoliv výsledek vizualizace dat:

Diagram je ve své nejobecnější formě grafická reprezentace informací pomocí grafických prvků, jako jsou body, linky, křivky a geometrické tvary, spolu se zobrazovacími atributy, jako je barva a textura. Diagramy označují nejobecnější formu grafického zobrazení dat. (Schumann – Müller, 2000, s. 126; zdůraznění v originále)

Diagramy vyjadřují vztahy mezi prvky studovaného jevu, závislosti mezi vlastnostmi aj. Může jít např. o proporční vztahy mezi částmi nebo o vyjádření proměny kvantitativních údajů v čase. – K tomu terminologická poznámka: Synonymně k výrazu diagram se v běžném jazyce používá výraz **graf**. V odborné literatuře existují pokusy oba výrazy terminologicky odlišit. Pokud je nám známo, neexistuje však ani v zahraniční, ani v české literatuře terminologický konsenzus, a proto používáme v této knize oba výrazy synonymně.¹⁷⁰

4.2.4 Normy

Základní normy odborné komunikace formuloval již Havránek (1932; srov. 4.1), totiž požadavek **přesnosti** a **jednoznačnosti**. Pro Havránka to znamenalo, „aby se blížila slova-termíny k pojmům a věty k soudům“ (Havránek, 1932, s. 45). Z tohoto vyjádření je patrné, že za ideál vědeckého jazyka považuje Havránek umělý jazyk logiky, ale že si zároveň uvědomuje nedostiznost tohoto ideálu, neboť rozdíl mezi kategoriemi logickými a gramatickými je podle něj zásadní (srov. tamtéž, pozn. 12, s. 45–47). Požadavek přesnosti a jednoznačnosti můžeme vztáhnout nepochybně na texty psané, s menší jistotou pak na projevy mluvené. Ani u psaných textů však nelze tento požadavek uplatňovat absolutně. Jednak jsou v odborných textech místa, kde je třeba být přesný a jednoznačný (např. při popisu metody nebo výsledků zkoumání), ale také místa, kde je třeba nebýt přesný a jednoznačný (např. v úvahách

¹⁷⁰ Speciální význam dává výrazu *graf* ve své monografii *Grafy a jejich aplikace* Jiří Demel; grafy jsou pro něj pouze taková zobrazení, která se skládají z vrcholů neboli uzlů a hran (Demel, 2002, s. 11n.); stejnou definici grafu podává i Wilkinson (2008). Problematika vizuálního zobrazování ve vědě je dnes velmi složitá, zejména díky rozvoji počítačových vizualizačních technik; shrnující informace nalezneme čtenář např. v těchto příručkách: Schumann – Müller (2000), Wright (2007), Chen – Hårdle – Unwin (2008).

o budoucnosti výzkumu na konci studie), jednak existují vědecké žánry, které se přímo řídí normou tzv. **strategické vágnosti** (Myers, 1996): jedná se např. o patenty, v nichž se musí vědecký objev formulovat tak, aby se vztahoval na všechna další využití; jinými slovy, příliš přesná, příliš specifikující formulace by tu nebyla výhodná (srov. tamtéž).

V mluvených projevech není požadavek přesnosti tak silný. Přesné vyjádření, které je normativně vyžadováno u psaného odborného textu, bývá vázáno na užití speciální terminologie a propracovanou, často i komplikovanou větnou skladbu, takže by mohlo posluchačům činit potíže při porozumění. V mluvených odborných projevech je proto někdy výhodnější slevit z požadavku přesnosti ve prospěch (základnějšího) požadavku **srozumitelnosti**. S větším důrazem na srozumitelnost a menším důrazem na formulační přesnost pak souvisí i větší **redundantnost** mluvených projevů (ve srovnání s texty psanými). V mluvených odborných projevech pozorujeme, že se mluvčí často opakují, že vysvětlují touž věc několikerým způsobem, že se vrací k tomu, co už bylo řečeno, atd. V psaných textech je naproti tomu redundantnost vnímána jako nepatřičná, opakování totožných formulací je zapovězeno, opakování stejných myšlenek je tolerováno jen tehdy, když se užívá různých formulací (různých slov) a myšlenka se zasazuje do různých souvislostí nebo se nahlíží z různých perspektiv. Ideálem psaných textů je neredundantnost, formulační **konciznost**, vyjadřovací **ekonomičnost**. Naproti tomu v mluveném projevu je opakování nebo reformulování prostředkem zdůraznění vybrané formulace nebo myšlenky.

Pro odbornou komunikaci není typické pouze apelování na racionalitu recipientů, ale také **vyjadřování příslušnosti autora k diskurzní komunitě**. Autor se v textu snaží vytvořit dojem, že je kompetentním členem diskurzní komunity tím, že v textu ukazuje, že ví, že určité oborové znalosti může prezentovat jako všeobecně sdílené; že dokáže rozlišit mezi starými a novými poznatky; že umí rozhodnout, která tvrzení je nutno podpořit argumentačně; že zná „argumentační profil“ (Kopperschmidt, 2000, s. 68) sporného tématu apod.

Požadavek **objektivnosti** odborné komunikace je dnes relativizován poukazem na pluralitu výzkumných směrů a úlohou badatele v nich i v procesu poznávání (srov. už Kraus, 1994). Zpravidla je kladen větší důraz na objektivnost v přírodních vědách, méně již ve vědách humanitních a sociálních, kde je pojem objektivnosti vědeckého poznání považován za naivní a nahrazován pojmem **intersubjektivnosti**, tedy pojmem, v němž se odráží sociální charakter vědeckého poznávání. V uplatňování objektivnosti existují i rozdíly mezikulturní: např. recenze vědeckých knih jsou na stránkách vědeckých časopisů psány v češtině spíše objektivním stylem, osobnost recenzenta v nich nevystupuje příliš do popředí, zatímco v angličtině jsou recenze psány často stylem subjektivním, v němž je osobnost hodnotitele záměrně v popředí.

Důležitou normou v psané vědecké komunikaci je přísné **vyznačování autorství**. Tato norma se týká čtyř oblastí textu: (a) stanovení autorství, příp. spoluautorství vědeckého textu, (b) poděkování konzultantům a/nebo posuzovatelům textu, (c) citování cizích textů, (d) parafrázování cizích myšlenek. V přírodních vědách se na výzkumných projektech běžně podílejí týmy badatelů a jejich práce je rozdělena tak, že je nezbytné, aby se na vytváření článku podílela většina z nich. Běžně se tu publikují články, které mají 3–10 spoluautorů (objevují se i případy, kdy je u článku uvedeno

několik set [sic!] spoluautorů). Ustavila se tu proto pravidla pro uvádění **spoluautorů** včetně pravidla o jejich pořadí. Na prvním místě se uvádí hlavní autor práce, což je zpravidla ten, kdo napsal první verzi článku; druhý hlavní autor bývá uveden na posledním místě; pořadí ostatních spoluautorů (druhého až předposledního) zpravidla odráží míru jejich přispění, ale může být řešeno také formálně abecedním uspořádáním příjmení; pokud někdo přispěl jen radou, konzultací, poznámkami k hotovému textu nebo pomocí při sběru dat, nemá nárok být spoluautorem a je uveden v **poděkování** (Grim, 2013). Poděkování se zpravidla uvádí na začátku či na konci článku a vztahuje se k článku jako celku. V posledních letech se můžeme setkat i s poděkováním vloženým do poznámky uprostřed textu, v kterém se vyznačuje cizí autorství konkrétní myšlenky nebo nápadu.

Přísná pravidla platí pro **citování** cizích textů. Velký důraz je kladen na citační přesnost, takže se citují i chyby v citátu. Jakékoliv poznámky, opravy či doplňky citujícího autora se musejí v citátu jasně vyznačit. Pokud autor opomene citát vyznačit jako citát, může být právem nařčen z **plagiátorství**. Toto nebezpečí hrozí i při parafrázování cizích myšlenek. **Parafráze** by měla vystihnout cizí myšlenku vlastními slovy, odlišnými od původního textu. Pokud je formulačně příliš závislá na originálu nebo chybí odkaz na zdroj, může být autor obviněn z plagiátorství.

Na písemné odborné texty je obecně kladen požadavek **spisovného jazyka**. Jak už bylo uvedeno v předchozím oddíle, existují výjimky potvrzující pravidlo (srov. Mareš, 2004a). Také u studentských odborných prací se očekává, že budou napsány spisovným jazykem. Pokud se dává výjimka, je explicitně formulována.¹⁷¹ V mluvených odborných projevech není požadavek spisovného projevu pocíťován jako závazný. Volba variety je vázána na řadu stylistických faktorů a na stylizační záměr mluvčího. Např. seminář v kruhu nejbližších spolupracovníků vyžaduje od mluvčích menší stupeň formálnosti než vystoupení v pořadu rozhlasové univerzity.

K neopominutelným komunikačním normám patří ve sféře odborné komunikace normy **žánrové**, o nichž pojednává následující oddíl.

4.2.5 Žánry

4.2.5.1 Žánry ve vědecké komunikaci

Ve sféře vědecké komunikace je ustavena řada písemných a ústních žánrů, které mají své oborové varianty. K důležitým písemným žánrům patří žánr **časopisecké**. Ústředním žánrem tu jsou **původní výzkumné studie**, které podávají zprávu o vlastním výzkumu a získaných poznacích. U empirických výzkumů je důležitou součástí studie popis použité metody a prezentace získaných dat. Výkladu o metodě předchází položení výzkumné otázky, které je vždy nějakým způsobem kontextualizováno (tj. zasazeno

¹⁷¹ Např. odborný asistent Ústavu obecné lingvistiky FF UK Viktor Elšík formuluje takovou výjimku v dokumentu pro studenty nazvaném Požadavky k písemné práci (viz http://ling.ff.cuni.cz/lingvistika/elsik/Elsik_PP.pdf, s. 1): „Jazykem písemné práce může být čeština nebo angličtina, u nerodilých mluvčích češtiny – po dohodě – i jejich rodný jazyk.“ Ke slovu „čeština“ připojuje poznámku pod čarou: „Spisovná a pro ty, kteří si troufají, i obecná.“

do existujícího vědeckého diskurzu o daném tématu). Na prezentaci dat a výsledků výzkumu pak navazuje pasáž, která získaná data pro čtenáře interpretuje, tj. převádí výsledky výzkumu do podoby poznatků.

Speciálním subžánrem původní výzkumné studie je studie podávající detailní rozbor jednoho případu. V českém prostředí se pro tento typ textu vžilo pojmenování **případová studie** (*case study*). Ačkoli se postavení případových studií v rámci vědních oborů liší, obecně pro ně platí, že vzorek analyzovaných dat je natolik omezený, že neumožňuje autorům studie ani dalekosáhle zevšeobecňovat, ani doporučovat řešení pro praxi. V lékařských vědách se případové studie zaměřují na zevrubný popis vybraných klinických případů a kromě své nesporné poznávací hodnoty mívají tyto studie i hodnotu pedagogickou, neboť se ukázaly být vhodným výukovým materiálem (srov. Budgell, 2008). Případové studie tu mívají kratší rozsah a bývají předstupněm k větší, reprezentativnější klinické studii. V sociálních a humanitních vědách mohou být případové studie nejen takovým předstupněm reprezentativnějších studií, ale také autonomním výzkumným výsledkem, a to v rámci vědeckého přístupu, který se k teoriím studovaných jevů dopracovává výzkumem těchto jevů v autentickém kontextu (ke korpusu vědění o tomto druhu výzkumu srov. *Encyclopedia of Case Study Research*, Mills – Durepos – Wiebe, 2010). Ve světě existuje množství vědeckých časopisů, které se na případové studie zaměřují, často s poukazem na to, že chtějí publikováním krátkých případových studií přispět k rychlé výměně informací mezi vědci (srov. např. časopisy *Clinical Case Studies*, *Molecular Case Studies*, *Case Studies in Thermal Engineering*, *Case Studies in Construction Materials* aj.).

Dalším významným časopiseckým žánrem je **přehledová stať** (*review article*), která podává přehled o určité (sub)disciplíně nebo o dosavadním výzkumu určitého výzkumného předmětu (jevu nebo skupiny jevů). Přehledová stať má blízko k encyklopedickému heslu, bývá však delší, zevrubnější a v hodnocení subjektivnější. Zatímco encyklopedické heslo zaznamenává pozitivní poznatky o oboru nebo tématu, přehledová stať má za úkol pojmenovat také mezery ve vědění, slabá či bílá místa, uvažovat o budoucnosti výzkumů. Přehledová stať má zpravidla tuto kompozici: přehled aktuálního stavu bádání, příp. i historický přehled, přehled o nejvýznamnějších badatelkách a badatelích, přehled o aktuálních diskusích a mezerách ve výzkumu, úvaha o budoucnosti výzkumu. Ve světě existují vědecká periodika (často se jedná o ročenky), která publikují výhradně tento druh textů (např. *Annual Review of Analytical Chemistry*, *Annual Review of Immunology*, *Annual Review of Computer Science*, *Annual Review of Anthropology* aj.).

Blízko k přehledové stati má **recenzní stať** (v angličtině se pro přehledovou i recenzní stať používá stejný výraz – *review article*). Recenzní stať je v podstatě komparativní recenze několika aktuálních knih (zpravidla dvou až pěti). Na rozdíl od běžné recenze, která je věnována jediné knize, pojednává recenzní stať o širších vědeckých souvislostech recenzovaných knih a srovnáváním jejich vybraných aspektů dospívá k obecnější charakteristice oboru nebo tematického výzkumu. A právě v tom spočívá podobnost recenzní stati s přehledovou statí.

Žánr **recenze** má řadu podob. Recenze ve vědeckém časopise vyžaduje, aby autor shrnul obsah knihy (přitom může pojednat i o struktuře knihy, o řazení kapitol, přílohách apod.), zasadil knihu do souvislostí domácí a/nebo světové vědy a kriticky ji

zhodnotil. Variantou vědecké recenze je žánr „nad knihou“, ve kterém se klade důraz na úvahu o tématu knihy, a daleko menší prostor je věnován informacím o knize. Čisté popisné texty o knihách nebývají redakcemi jako recenze přijímány. Výjimkou jsou časopisy, kde pěstují žánr **knížní anotace**. Knížní anotace jsou zpravidla mnohem kratší než recenze (někdy jen půlstránkové) a jejich cílem je stručně informovat o obsahu knihy, bez jakéhokoliv hodnocení.

V oblasti mluvené vědecké komunikace se hlavní žánry ustavily na konferencích. Konference jsou institucionalizovanou formou vědeckého setkávání a můžeme je chápat jako ústřední sociální události v životě vědecké komunity. Žánry, které se na konferencích zformovaly, odpovídají organizační struktuře konference. **Plenární přednášky** neboli přednášky v plénu, tj. za účasti všech účastníků konference, proslovují zpravidla pozvaní řečníci, kteří v oboru dosáhli nepřehlédnutelných výsledků. Plenární přednášky bývají delší a tematicky obecnější než přednášky v sekcích. Svou náplní často připomínají přehledové stati: podávají zprávu o aktuálním stavu bádání v konkrétní výzkumné oblasti, nastiňují historický vývoj, příp. též naznačují možnosti budoucího vývoje. **Referáty v sekcích** jsou naproti tomu zaměřeny na jeden konkrétní problém a prezentují výlučně vlastní výzkum. Předobraz mají v původních výzkumných studiích, především na rovině kompozice (mívají stejnou strukturu jako výzkumné studie: úvod – metody – výsledky – závěr).

Součástí přednášek (plenárních přednášek i referátů v sekcích) jsou **diskuse**, které na konferencích řídí předsedající (uděluje slovo, určuje pořadí diskusních příspěvků apod.). Posluchači se v diskusi především ptají, přednášející odpovídají. Diskusi tvoří nepřipravené nebo polopřipravené promluvy: (a) tazatel si může otázku připravit během přednášky (v duchu nebo písemně) a pak otázku (poloimprovizovaně) pronést; může si dokonce otázku připravit i před přednáškou, a to na základě anotace přednášky nebo na základě četby starších prací přednášejícího, neboť lze předpokládat, že na ně přednáška nějakým způsobem naváže; (b) přednášející si může předem připravit odpovědi k těm aspektům výzkumu, na které se v přednášce nedostalo; zkušený přednášející je schopen odhadnout, na co se budou otázky v diskusi zaměřovat (viz též 4.3.4).

Kromě toho se na konferencích pořádají různá diskusní setkání, ať už to jsou **panelové diskuse**, při nichž se před zraky publika odvíjí moderovaná diskuse několika pozvaných odborníků, doplněná na závěr odpověďmi na dotazy z publika, nebo **kulaté stoly**, u nichž se sejde omezený počet účastníků, aby diskutoval o aktuálních problémech oboru. Pod těmito dvěma žánrovými nálepkami se skrývají různé organizační formy. Liší se od sebe mírou formálnosti i mírou interaktivnosti. Někdy se obě nálepky ovšem i zaměňují. Není výjimkou, když se pod názvem kulatý stůl koná přísně formalizovaná komunikační událost tvořená referátem, koreferátem a závěrečnou diskusí sestávající z otázek z publika a odpovědí referujícího.

Do programu větších konferencí bývají zařazeny také plakátové (vývěskové) sekce. Zde účastníci po dobu trvání konference vyvěšují svůj **vědecký plakát**. V určenou hodinu pak před svými plakáty prezentují zájemcům své téma ústně. Na plakátu shrnují výsledky vlastního výzkumu, představují pilotní studii nebo jen návrh projektu. Pro vlastní vědecký plakát je typické kombinování textu a různých typů vizualizace – dat, analytických postupů nebo výsledků (viz 4.4.5).

4.2.5.2 Žánry v akademické komunikaci

Ve sféře akademické komunikace existuje několik ústředních ústních a písemných žánrů. Na jedné straně jsou to **přednášky** a **semináře** (cvičení), na druhé straně **kvalifikační písemné práce** (seminární, bakalářské, diplomové), které píšou studenti a čtou pedagogové, a **učební texty** (učebnice, skripta), které píšou pedagogové a čtou studenti. Všechny jmenované žánry jsou založeny na interakci mezi pedagogem a studentem. Co do formy však mají – s výjimkou seminářů – výrazně monologický charakter.

4.2.5.3 Žánry v populárně naučné komunikaci

Pro sféru populárně naučné komunikace je charakteristické, že se chápe všech dostupných komunikačních médií. Tradičním popularizačním médiem jsou časopisy. Mezi českými periodiky najdeme hned několik populárně naučných titulů (*Živa, Vesmír, 21. století, Psychologie dnes, Dějiny a současnost* aj.). Vydávají se časopisy pro různé věkové kategorie. Rubriky obsahují různé, ale v zásadě se drží osvědčeného schématu: **populárně naučné články** (pojednávající o hlavních tématech čísla), **krátké zprávy** nebo **zajímavosti**, **interview** s významnými osobnostmi a **recenze** (knih, ale i filmů, technických zařízení nebo softwaru). Běžnou praxí je paralelní existence tištěné a elektronické verze časopisu. V člancích se pak odkazuje (pomocí webové adresy nebo čtvercového kódu, tzv. *QR code*, který je určen pro zařízení typu mobilního telefonu nebo tabletu) na internetové stránky, kde čtenáři naleznou další informace, ať v podobě textu, obrázku nebo videonahrávky.

Tradičním médiem pro popularizaci vědy je také rozhlas. Již v samých počátcích rozhlasového vysílání (viz 6.2.1.1) se objevovaly pokusy vysílat **rozhlasové přednášky** a tyto pokusy vyústily v projekt rozhlasové univerzity. Dnes existují populárně naučné rubriky v rámci obecně koncipovaného vysílání veřejnoprávního rozhlasu. Ústřední postavení tu mají populárně vědecké **magazíny**, které představují typ komponovaného pořadu, v němž tvůrci pracují se zvukovým materiálem různého druhu (nahrávky z terénu, rozhovory, autorská řeč) a jeho vhodnou kompozicí vytvářejí pestrou, avšak koherentní celek (příkladem je tradiční pořad Českého rozhlasu *Meteor*). Tento celek je do jisté míry i kompozicí žánrovou, neboť se v něm uplatňují prvky různých žánrů (reportáže, interview aj.), avšak vždy se tak děje ve službách vyššího celku – magazínu. Např. interview je zpracováno tak, že sice je zveřejněna velká část odpovědi hosta, ale nikoli již otázky žurnalisty; nestřídají se tu otázky a odpovědi, ale promluvy hosta a autorské texty tvůrců pořadu (říká se, že původní odpovědi byly rekontextualizovány).

Zcela jiný přístup se volí při natáčení rozhlasového **interview** jako samostatné relace. Tady se sází na autenticitu projevu. Vysílá se zpravidla živě, rozhovor je napůl připravený, napůl spontánní, je tvořen sledem otázek a odpovědí. Vlastnímu rozhovoru předchází stručné uvedení tématu a představení hosta, příp. hostů. Pokud se jedná o skupinové interview, bývají hosté vybráni tak, aby reprezentovali různé pohledy na věc, tedy aby se mohla uplatnit žurnalistická metoda mediální prezentace sociálního „různořečí“ (Kaderka – Havlík, 2010, s. 561), tj. poskytování prostoru různým hlasům, nahlížení tématu z různých perspektiv, v tomto případě z perspektiv různých

vědních oborů. Interakce s posluchači je v rozhlasovém interview posilována dvojitým způsobem: (1) na webových stránkách pořadu se oznámí, kdo bude hostem interview a na jaké téma bude hovořit, a čtenářům se dá možnost navrhnout pro hosta otázku nebo (2) se dá posluchačům možnost zatelefonovat do pořadu a položit otázku přímo.

Jedním z nejdůležitějších prostředků popularizace jsou dnes **dokumentární filmy** a **videoreportáže** o vědeckých projektech. Významná vědecká pracoviště vytvářejí vlastní audiovizuální studia, ve kterých se propagační a popularizační videa vyrábějí. Např. Akademie věd ČR vytváří ve svém audiovizuálním studiu pořad *Video Journal*, který obsahuje kratší i delší zprávy ze světa vědy, kombinující postupy žánrů zpravodajských, reportážních a reklamních.¹⁷²

Za zmínku stojí také využívání reklamních ploch k **plakátové** propagaci akcí spojených s vědou (např. projektu Česká hlava) nebo přímo k propagaci vědeckých pracovišť. Např. u příležitosti 125. výročí založení zveřejnila Akademie věd ČR sérii dvanácti plakátů, které propagovaly výsledky vědecké činnosti různých akademických pracovišť. Kromě toho uspořádala sérii **výstav** a najala také animátory a hudebníky, aby vytvořili pro budovu Akademie věd zvukově-světelnou show využívající fasádu budovy jako promítací plochu, tzv. **videomapping**. Pro informování o akcích v rámci oslav a o archivaci dokumentů (tiskových zpráv, fotografií, videozáznamů) vytvořila Akademie speciální **webové stránky**.¹⁷³

4.2.5.4 Žánry v praktické odborné komunikaci

V oblasti praktické odborné komunikace existuje velké množství žánrů. Je to dáno vysokým počtem odborných komunit, které ve společnosti existují, a také množstvím praktických cílů, které tvoří krystalizační jádro jednotlivých žánrů. Ve světě vědy patří k praktickým žánrům např. znalecké posudky, expertizy nebo odborné zprávy; řešitelé grantových projektů píší průběžné nebo závěrečné zprávy o řešení projektu pro grantové agentury atd. Patrně ve všech profesních komunitách se konají pracovní porady (k trendům posledních let patří porady vstojie, tzv. *stand-up meetings*, a to především ve velkých, nadnárodních podnicích), ale také se poskytují odborné konzultace, a to jak odborníkům, tak neoborníkům, píší se návody a manuály. Namátkou můžeme uvést pár dalších příkladů: lékař píše zprávy o vyšetření pacienta; finanční poradce poskytuje klientovi konzultace o jeho finanční situaci; advokát zastupuje klienta před soudem; auditor píše kontrolní zprávy atd.

4.3 Charakteristika stylu komunikační sféry

4.3.1 Dominantní funkce

Dominantní postavení má v odborné komunikaci funkce **referenční**. Prototypickým případem odborného komunikátu je odborný výklad, v němž autor podává vysvětlení nějakého jevu: daný jev popisuje, analyzuje, usouvztažňuje s dalšími jevy atd. Aby

byl výklad co nejpřesnější, zavádí autor pro nové jevy nové termíny. V tomto smyslu jde referenční funkce v odborných komunikátech vždy ruku v ruce s funkcí **metajazykovou**. Výrazně se tato funkce uplatňuje nejen při definování nového termínu, ale také v diskusích po přednášce, při nichž si diskutující vyjasňují, co přednášející myslel tím či oním výrazem, jaký pojem bychom měli či mohli asociovat s určitým termínem apod.

Funkce metajazyková se v odborné komunikaci uplatňuje ještě jinak, a to v **argumentaci**. Zde již nemáme co do činění s definováním termínu nebo (náležitou/žádoucí/chybnou) asociací termínu a pojmu, ale s výpovědí, která specifickým způsobem tematizuje jinou výpověď. Jedna výpověď něco tvrdí, tedy vypovídá něco o světě, má funkci referenční. Druhá výpověď, která je argumentem první výpovědi, uvádí důvody, proč tvrzení vyjádřené v první výpovědi platí, tedy vypovídá o jiné výpovědi, má funkci metajazykovou. Sám o sobě však argument nese i funkci referenční, neboť vypovídá něco o světě, něco, co by mělo být v očích posluchačů nepochybné, aby to dodalo věrohodnosti nejistému tvrzení (srov. Quintilianus, 1985, s. 224). Argumentace má z povahy věci charakter přesvědčovací, působí na publikum, chce ho získat na svou stranu. V tomto smyslu mají argumentační pasáže také funkci **konativní**.

Funkce **poetická** se v odborných komunikátech uplatňuje spíše sporadicky. Zpravidla se s ní nesetkáme na celé ploše odborného komunikátu (leda by šlo o pomezí žánr eseje nebo stylisticky vyhraněný populárně naučný komunikát), ale příležitostně, na význačných místech textu (v titulku, úvodu, závěru apod.).

Funkce **emotivní** je z obecného hlediska se sférou odborné komunikace neslučitelná, přesto se s ní v této sféře setkáváme. Nejvýrazněji patrně v mluvené odborné komunikaci. Má to dva důvody: jednak je sebe prezentace autora při přednášce nevyhnutelná (výrazem zaujetí pro téma řeči může být např. emotivní gestikulace nebo přepjaté zdůrazňování klíčových slov), jednak je dnes zřetelná tendence k neformálnosti mluvených odborných projevů a tato nová komunikační norma dává větší prostor pro autorské sebevyjádření (např. pro vyjádření nadsázky, pro vyprávění osobních historek, pro vtípkování). V psaných odborných textech není emotivní funkce tak patrná, snad s výjimkou žánru polemiky (kde se pochopitelně silně uplatňuje také funkce konativní a metajazyková).

4.3.2 Druh kontaktu

Odborné vědění je tradičně fixováno v písemné formě. Nejdůležitější kontakt mezi komunikanty je tak z hlediska distribuce vědění kontakt nepřímý, zprostředkovaný publikovaným textem. Vědění uložené v publikovaných vědeckých textech je pak adaptováno v populárně naučných článcích nebo dokumentárních filmech či videoreportážích. V audiovizuálních pořadech zpravidla promlouvají i sami výzkumníci, a tak diváci získávají i základní představu o osobnosti výzkumníka, kterou si nemohli na základě čtení odborného textu udělat. Podobnou přidanou informační hodnotu mají i videoabstrakty, které autoři publikovaných článků natáčejí, aby posílili zájem o svůj text (Kaderka – Sherman, 2013). Publikované texty obsahují většinou e-mailovou adresu, kam se mohou čtenáři obracet se svými otázkami nebo žádostmi o další texty apod. Velkou důležitost mají v odborné komunitě služby komunitních serverů, ať už

¹⁷² Viz <http://videojournal.ssc.avcr.cz/>.

¹⁷³ Viz <http://www.umenivedy.cz/>.

obecných typu Facebook, nebo speciálně vyvinutých pro vědeckou obec typu Academia.edu, ResearchGate nebo Sciencscape. Zde si mohou odborníci nejen vyměňovat texty (nebo si je jednoduše přečíst, aniž by musel čtenář kontaktovat autora), ale také sledovat diskusní fóra na vybraná témata a pochopitelně i diskutovat.

Přímý kontakt mezi výzkumníky je nenahraditelný při organizaci výzkumu, při diskusích nad shromážděnými daty, při týmovém plánování budoucích publikací atd., zkrátka během výzkumného procesu. Velkou socializační i kariérní hodnotu mají konferenční setkání. Sledování přednášek sice nepřináší takový vědomostní zisk jako studium písemných statí, ale cizí přednášky mají minimálně určitý inspirativní potenciál a konference jako sociální událost je příležitostí k zapojování se do širších výzkumných sítí. K udržování sítě pak slouží e-mailový kontakt nebo kontakt na některém z komunitních serverů. Čím dál častěji se dnes využívají také videohovory (prostřednictvím počítačů nebo mobilních telefonů vybavených příslušnou aplikací typu Skype nebo Viber), a to jak dyadické (dva účastníci), tak skupinové.

Novým trendem, který se bude asi čím dál víc prosazovat, je pořádání webových (online) konferencí. Po této možnosti už sáhly i velké nakladatelské domy, které prostřednictvím webových konferencí získávají zákazníky pro své elektronické publikace. Např. mezinárodní vědecké nakladatelství Wiley-Blackwell uspořádalo řadu webových konferencí pro humanitní a sociální vědce (např. o fenoménu války, o migraci, o díle Charlese Dickense aj.). Tyto konference mívají několik tisíc účastníků. Účastníci získávají přístup ke zvukovým nebo audiovizuálním nahrávkám referátů nebo k jejich písemným verzím a mohou k nim připojovat své komentáře nebo klást otázky, a to i několik měsíců před samotným zahájením konference. Během konference, která může trvat i několik dní, se účastníci interaktivně zapojují do přednášek, workshopů, blogů a propagačních akcí nakladatelství. Někdy se webová konference pořádá paralelně s klasickou konferencí. Webová konference pak umožňuje připojit se prostřednictvím počítače k části konferenčního dění, zpravidla k plenárním referátům, vybraným sekcím nebo workshopům.¹⁷⁴

4.3.3 Interakčnost

Míra interakčnosti vyplývá z povahy kontaktu mezi komunikanty (viz předchozí od-
díl). Obecně platí, že nejvyšší míra interakčnosti je při žánrově nespécifikovaném, běžném rozhovoru tváří v tvář. V žánrově specifické mluvené interakci dochází zpravidla k omezení střídání mluvčích v řeči, a tím i k omezení interakčnosti. U mluvených komunikátů je nejnižší v monologických žánrech, jako je přednáška. Míru interakčnosti na konferencích stanovují z velké části organizátoři: někdy určí, že diskuse bude následovat hned po odeznění přednášky, jindy že bude diskuse otevřena až po odeznění všech přednášek v bloku; někdy neumožní diskutovat k plenárním přednáškám, ale jen k referátům v sekcích; jindy posílí interakčnost tím, že domlouvají k důležitým referátům koreferáty, pořádají diskusní kulaté stoly, společenské večery apod.

¹⁷⁴ Takto byla např. organizována ve spolupráci s nakladatelstvím Wiley-Blackwell v roce 2011 konference Mezinárodní asociace pro komunikaci (ICA).

U psaných vědeckých textů je interakčnost jak známo značně omezena: autor koncipuje text bez přítomnosti čtenáře, a čtenář studuje text bez přítomnosti autora. Prostřednictvím internetu může čtenář na základě četby navázat s autorem novou interakci. Někdy k tomu autor čtenáře v textu přímo vybízí, zejména pokud umístí na web pracovní verzi článku, aby získal co největší zpětnou vazbu a mohl pak článek na základě reakcí vylepšit. O využívání služeb komunitních serverů a o komentování písemných verzí referátů na webových konferencích již byla řeč výše, stejně jako o poskytování zpětné vazby autorovi prostřednictvím oficiálního recenzního řízení (viz 4.2.2).

V psaných textech můžeme sledovat také jejich **vnitřní dialogičnost** čili způsob, jakým se autoři obracejí na implikovaného čtenáře. Srovnáme-li vědecké a populární naučné texty, ukáže se jednoznačně, že vyšší míru dialogičnosti najdeme u textů popularizačních:

Nu schválně, zkuste si to doma – a nepotřebujete přitom ani tu kávu, úplně stejně poslouží čaj, červené víno či jakákoli jiná běžná suspenze. Pak ještě potřebujete nějakou hydrofobní (pokud možno hladkou) plochu – třeba kuchyňskou desku, porcelánový nebo plastový podšálek či tak něco –, kterou byste kapalinou potřísnilí.
(Vesmír 92, březen 2013, Fyzika v kapce kávy, s. 156)

Stejnou techniku přímého oslovení čtenáře najdeme i v učebnicích nebo návodech. Ve vědeckých textech je spíše výjimkou (ukrývá se však ve slůvku *viz* a zkratce *srov.*, kterých jsou vědecké texty plné).

4.3.4 Přípravenost

Ve sféře odborné komunikace můžeme pojem připravenosti rozčlenit na dva samostatné pojmy: na připravenost bezprostřední a připravenost dlouhodobou. **Dlouhodobá připravenost** odráží fakt, že odborná komunikace vyžaduje průpravu. Adepti musejí nabýt především odborné vědomosti, a k tomu i specifické komunikační dovednosti. Nabytou komunikační a vědomostní kompetenci pak musejí dlouhodobě zvyšovat. **Bezprostřední připravenost** se týká přípravy na konkrétní komunikační událost. Jsou události, které umožňují účastníkům důkladně se připravit (např. vystoupení na konferenci), ale i události, které vyžadují rychlou reakci bez delší přípravy (např. diskuse po přednášce). Na základě dlouhodobé přípravy může odborník i s minimální bezprostřední přípravou reagovat na odborné otázky erudovaně a přesvědčivě. Většinou je však mluvená odborná komunikace s nějakou mírou bezprostřední připravenosti vždy spjata. I když půjde např. o poskytnutí interview v rozhlase či televizi a pozvaný odborník nezná dopředu přesné znění otázek, vždy zná předem alespoň téma, kterému bude interview věnováno, takže určitou přípravu si může udělat (např. zformulovat své základní teze, osvěžit v paměti číselné údaje apod.).

V psané odborné komunikaci se uplatňuje vysoká míra připravenosti jak bezprostřední, tak dlouhodobé. Budoucí tvůrci odborných textů navštěvují specializované kurzy, cvičí se během studia v praktickém psaní, získávají zpětnou vazbu od svých pedagogů, čtou příručky věnované odbornému psaní atd. Při přípravě odborného textu vzniká několik verzí textu, tyto verze čtou (v ideálním případě) nejprve blízcí

spolupracovníci a/nebo odborníci na danou problematiku a poté ještě oficiální posuzovatelé. Před odesláním textu do sazby čte text zpravidla ještě redaktor, který může žádat další úpravy textu, příp. je sám navrhnout a nechat autorem schválit. Po vysázení textu dostává autor ještě text ke korektuře. Po zanesení všech oprav jde text do tisku. Publikování odborného textu tak trvá několik měsíců až let.

4.3.5 Vztah mezi komunikanty

Vědecká komunikace staví dodnes na ideálu dialogu, jak ho chápali staří Řekové. Dialog je v tomto pojetí založen na myšlence rovnosti, spravedlnosti a výlučného uplatňování racionální argumentace. Bernhard Waldenfels vystihl tento ideál takto:

Tato idea [dialogu] zní: existuje místo, kde se společné hledání oddává ‚věcem samým‘ [...], kde se v případě sporu nepočítá nic než lepší argument, kde je dokonce i rozpor k dobru společné věci, kam má v principu každý přístup, Menón stejně tak jako jeho otrok, kde zabývání se věcí způsobuje, že se zabývající sami stanou svobodnými, a nutí je k tomu, aby se vzájemně uznali, [...], kde se nakonec shoda neočekává odnikud odjinud než od rozho-
voru samého [...]

(Waldenfels, 1998, s. 52)

Z tohoto hlediska je vědecká komunikace komunikací symetrickou. Tento ideál je však v řadě případů narušován a do hry vstupují různé druhy asymetričnosti: méně zkušení badatelé se obrazejí o radu na zkušenější kolegy, autoři píšou do časopisů, jejichž čtenáře neznají, získávají z redakce anonymizované posudky apod. Obecná symetričnost vztahů mezi členy vědecké obce, která platí, pokud jde o šíření vědeckých poznatků, bývá v praktické odborné komunikaci nahrazována vztahy asymetrickými, které mají buď znalostní, nebo institucionální bázi.

Sféra akademické a populárně naučné komunikace je z povahy věci asymetrická. Jednak se tu uplatňuje asymetrie znalostní (odborník vs. adept, resp. neodborník), jednak institucionální (učitel vs. student, resp. odborník vs. laik).

4.3.6 Výrazové prostředky

Kvůli přehlednosti je následující výklad o prostředcích odborného stylu rozdělen do tří částí. Kritériem pro rozdělení prostředků do tří skupin byla jejich funkce, kterou plní ve vztahu ke světu, v rámci textu a ve vztahu mezi podavatelem a recipientem.¹⁷⁵

4.3.6.1 Prostředky referenční (reprezentační, ideační)

Stylovou dominantou odborných textů je užívání **terminologie**. Jak známo, terminologie není vázána pouze na podstatná jména (*endarterektomie, stenóza*). Terminologizaci podléhají také přídavná jména (*transkraniální, benigní*), slovesa (*dilatovat,*

¹⁷⁵ Naznačené členění bylo inspirováno hallidayovskou koncepcí tří jazykových „metafunkcí“: ideační, textové a interpersonální (srov. Halliday – Matthiessen, 2004).

resekovat) a příslovce (*endovaskulárně, distálně*). Jak ukázal již dříve Hausenblas (1962a, 1963), kromě jasných termínů a jasných netermínů objevuje se v odborném textu i řada výrazů, které mají ambivalentní charakter – jsou terminologizovány různě silně. Zatímco u výše uvedených termínů je zřejmé, že byly vybrány z lékařských odborných prací, u výrazů jako *optimalizace, procedura, systém, intervence, detekce, selekce, metodický, identifikovat, dezintegrovat, monitorovat* atd., které mají nesporný terminologický potenciál, není jasné, k jakému oboru patří. Mají obecný, „mezivědní“ charakter a mohly by se uplatnit v kterémkoliv vědním oboru. (Všechny byly vybrány z lékařského časopisu.) V populárně naučném textu je tendence tyto „obecné“ termíny nahrazovat neterminologickými výrazy českého původu (např. *sledovat* místo *monitorovat*). Speciální terminologie se v populárně naučném textu vyskytuje jen zřídka a vždy bývá doprovázena definicí nebo opisem.

Výskyt definic je ve vědeckém textu výrazně nižší než výskyt termínů. U řady termínů autoři jednoduše předpokládají, že je budou recipienti znát. Význam se vymezuje hlavně u ústředních, klíčových termínů, a to explicitní definicí, vysvětlením začleněným do textu, pomocí příkladu nebo odkazem na jiný termín (Hausenblas, 1963, s. 13–14). V populárně naučných textech je poměr mezi termíny a definicemi vyrovnanější, což lze chápat jako výraz uznání, že je mezi autorem a recipientem značná znalostní asymetrie, na kterou je třeba brát při psaní ohled.

Důležitou roli při budování myšlenkového světa vědecké teorie sehrávají rétorické tropy, totiž **metafora** a **metonymie**. Jak metafora, tak metonymie mají v odborném textu dvojí využití: jednak jako konvenční, plně automatizovaný prostředek, který již není jako metafora nebo metonymie chápán, jednak jako prostředek ozvláštňování jinak suchopárného odborného stylu. Všeobecně se uznává, že metafory výrazně přispívají ke konstrukci vědeckého poznání (srov. již Stachová, 1970). Konvenční metafory však mohou také konzervovat stávající řešení a překážet dalšímu poznávání. Bývají proto někdy nahrazovány jinými (jako příklad uveďme, jak byl v různých historických etapách jazykovědy metaforicky konceptualizován hlavní předmět výzkumu: jazyk jako *organismus*, jazyk jako *nástroj*, jazyk jako *systém*, jazyk jako *interakce*).

Konvencionalizované metonymie patrně nemají na tvorbu vědeckých teorií tak silný vliv jako konvencionalizované metafory. V každém případě jsou nedílnou součástí odborného textu, často se statusem termínu. Např. výraz *pokles teploty* vznikl metonymickým přenesením poklesu rtuti v teploměru na měřenou vlastnost. Obdobným příkladem založeným na statistickém znázorňování kvantity je výraz *snížení mortality*.

Ozvláštňující využití metonymie není v odborném textu příliš obvyklé. Ocitujme si proto jeden příklad:

Cílem tohoto krátkého článku bylo představit naše aktivity směřující k lepšímu pochopení působení rozpuštěných iontů solí a elektronů na biologické procesy, jako je vysolování a vsolování bílkovin, denaturace bílkovin a enzymatická aktivita, membránové procesy, radiační poškozování DNA a podobně. Náš přístup je založen na kombinaci kvantově chemických a molekulově dynamických výpočetních metod, používaných v těsném kontaktu s experimenty. Poeticky řečeno se snažíme porozumět „moři“ v lidském těle, které obsahuje stejné soli (byť v jiných koncentracích) jako moře v době, kdy v něm před miliardami let

vznikal život. Zakončíme proto citátem z knihy „Moře kolem nás“ Rachel Carsonové: „Když se zvířata vydala z moře na suchou zem, nesla si s sebou trochu moře ve svých tělech. To je dědictví, které se předává dalším generacím a které i dnes spojuje suchozemská zvířata s jejich původem v dávném moři.“ (Chemické listy, 108, 2014, s. 283)

Citovaná pasáž pochází ze závěru článku publikovaného v našem nejprestižnějším chemickém časopise. Celý článek je napsán vysoce odborným stylem, který je nasycen terminologií, teoretickými abstrakcemi a který je prost obrazného vyjadřování. První dvě výpovědi citované ukázky ostatně naznačují, v jakém výkladovém stylu byl text napsán. Druhá polovina ukázky představuje stylový obrat, založený na rozvinutí metonymické představy o „moři v nás“. Metonymická povaha tohoto obratu vyplyne až z připojeného odborného výkladu: voda v lidském těle má stejné složení jako voda v moři; je to totiž táž voda. Závěrečný citát odhaluje další netypický prvek vědeckého stylu (alespoň pro přírodní vědy): narativitu. Narativní pasáže se v přírodovědných textech zpravidla nevyskytují, a pokud ano, omezují se na velmi krátké úseky (tak jako v citované ukázce).

4.3.6.2 Prostředky textové

V odborných komunikátech se klade zvláštní důraz na strukturovanost výkladu. V psaném textu se projevuje ve snaze o přehledné členění výkladu do odstavců, oddílů, kapitol. Pomocí systému desetinného třídění se vytváří hierarchie nadřazených a podřazených částí textu. Typografické členění textu odpovídá tematické strukturaci výkladu: nový odstavec, oddíl nebo kapitola signalizuje změnu tématu. V mluveném projevu typu přednášky mají tuto funkci snímky ve vizuální prezentaci: přechod k novému snímku signalizuje tematický postup ve výkladu. Přesto neztrácejí jazykové členicí prostředky v odborných komunikátech svou důležitost. Výrazy typu *nyň přejdu k druhému tématu* by v psaném projevu působily možná nadbytečně, v mluveném projevu jsou však nezbytné pro orientaci posluchačů. Podobnou důležitost mají v mluvených projevech jazykové prostředky uvozující reformulace, generalizace a exemplifikace: *jinými slovy..., když to zobecním..., rád bych to ukázal na příkladu* aj.

Specifickým textovým prostředkem odborného stylu je referování k cizím textům. Odkazy na cizí texty mají standardizovanou, většinou dvoustupňovou podobu: stručný odkaz umístěný do textu odkazuje nejprve na položku v seznamu literatury a tato položka pak odkazuje na konkrétní cizí text. Tento způsob odkazování na cizí texty – u citátu a parafrázi ještě doplněný o údaj o čísle strany – odpovídá komunikační normě přesnosti. K ní se vědecký styl dopracovával postupně. Např. ve třetím vydání Jungmannovy *Slowesnosti* (1846) se jen výjimečně můžeme setkat s relativně přesnými odkazy typu *Co prawí Plinius (Epist. VII. 9.) o překládání do latiny, to my o přenášení do češtiny w plné míře twrditi můžeme* (s. 26). Většinou Jungmann odkazuje na konkrétní text pouze jménem autora: *Jazyk, prawí Herder, jest důležitá částka literatury: obau jich zdokonalowání stejným krokem postupuje* (s. 2); *Quinctilian chwálí toho řečníka, kterýž má žiwau obrazotwornost, jest blahosmyšliwý* (s. 34); *Co Horác o básnictwí, to my prawem o weškeré wymluwnosti twrdíme: [...]* (s. 35). Jindy

odkazuje na knihu i s letopočtem, ale neuvádí jejího autora (v následujícím příkladu je autorem citované knihy Pavel Josef Šafařík): *Rozřadění nářečí starého toho jazyka slowanského a rozdily jim mezi sebou jasně a plně udány jsau w knize: „Slowanský národopis“ (1842), knize zlaté, kteraužby každý Slowan u sebe chowati a w paměti nositi měl* (s. 4). Na druhou stranu zaznamenává Jungmann relativně často zdroj svých příkladů: *Uwedeme zde některé příklady: [...]* (*W. Čelak. Mus. čas. 1837 str. 295*) (s. 22); *K. p. W řečech Jana Kollara (w Pešti 1831) nalezá se řeč k pochwale národu Slowanského* (s. 54); *Tyto řádky náhodau wzaté z Čas. theol. 1841 str 67. zní zajisté welikolepě, líbezně* (s. 74). Zdá se, jako by odkazy na naučnou literaturu nebylo nutné opatřovat přesnými údaji, protože odkazují k literárnímu kánonu, který by měl vzdělanec znát, avšak příklady a doklady je třeba přesněji evidovat, protože jsou čerpány z širší báze, např. z časopisů (ani zde se ovšem u Jungmanna nejedná o systematickou přesnost, jak ji známe z dnešních vědeckých prací).

Dnes se v humanitních a sociálních vědách setkáváme se snahou co nejpřesněji doložit příslušná místa v cizím textu. Výrazný, i když nijak mimořádný je v tomto směru následující příklad:

Zásadním výsledkem stejně tak široké jako hluboké analýzy vztahu mezi kategoriemi temporality a narativity, kterou provedl Paul Ricoeur, je tvrzení, že mezi historiografickým výkladem a strukturou vyprávění existuje *nepřímá vazba*,³⁰ jejíž *nepřímost* je dána třemi aspekty, které tvoří *epistemologický předěl* mezi historiografií a fiktivním vyprávěním.³¹

³⁰ Viz P. RICOEUR, *Čas a vyprávění*, díl 1, zvl. s. 248, 262, 270, 289, 316–317.

³¹ Viz P. RICOEUR, *Čas a vyprávění*, díl 1, zvl. s. 248n.

(R. Pazderský, in: J. Horský – J. Šuch, eds., *Narace a (živá) realita*, Togga, 2012, s. 70)

Normativní vyžadování přesného a důsledného odkazování na literaturu pak někdy vede až k přetížení textu odkazy a tím ke ztížení jeho čitelnosti. Opět se to týká především humanitních a sociálních věd. Odkazy, které výrazně zahušťují text, se typicky vyskytují v časopiseckých studiích v úvodních pasážích:

Za poslední tři dekády lze v zahraniční literatuře zaznamenat opravdu rapidní nárůst zájmu jak o koncept prostoru [z těch známějších viz Castells 1977; Lefebvre (1974) 2002; Sibley 1995; Hirsch, O'Hanlon 1995; Mitchell 2003], tak o koncept času [z těch známějších viz Zerubavel 1981; Lefebvre (1992) 2004; Gell 1992; El Guindi 2008; Shove, Trentmann, Wilk 2009 atd.], a to napříč sociální vědou. V českém kontextu je ale situace velmi odlišná. Zatímco konceptu prostoru byly v nedávné době věnovány například dvě monotematická čísla *Sociologického časopisu* [Kostecký 2007; Ouředníček, Temelová 2011] či monočíslo *Sociálních studií* [Ferenčuhová, Šuleřová, Vacková 2006], čas je naproti tomu spíše okrajovou záležitostí. Nejvíce se mu věnují z perspektivy geografie času sociální geografové [srov. Novák, Sýkora 2007; Temelová, Novák, Pospíšilová, Dvořáková 2011 atd.], ale můžeme zaznamenat i jiné ojedinělé práce [srov. Růžička 2011]. Bezprecedentní výjimku pak v českém kontextu tvoří práce Jiřího Šubrtu [2000, 2001, 2003], který se jako jeden z mála tématu času věnuje systematicky a dlouhodobě.¹

¹ Na poli filozofie se tématem času zabývala kniha Jana Sokola *Čas a rytmus* [2003].

(P. Vašát, *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 2014, roč. 50, č. 1, s. 58)

Odkazy na literaturu jednak autorovi pomáhají vyrovnat se na omezené ploše časopiseckého článku s faktem, že ne o všem tematicky relevantním může ve vlastním textu pojednat, že je výhodné odkázat na práci, kterou vykonal už někdo předtím, jednak umožňují autorovi vzbudit u čtenářů (a před tím u posuzovatelů a redaktorů) dojem, že své téma dobře zná, resp. že dobře zná aktuální stav vědění o určitém tématu. Odkazy na literaturu tak mají kromě (inter)textové funkce i funkci interpersonální.

4.3.6.3 Prostředky interpersonální

Dominantním stylovým rysem českých odborných textů je **skrývání autora v textu**. Souvisí to se středoevropskou představou o objektivnosti a hodnotové neutrálnosti vědeckých textů, které se mají zaměřovat na věc samu a nepřipustit, aby byla objektivnost vědeckého popisu kontaminována autorským hodnocením. A souvisí to také s tradičně pěstovaným étosem autorské skromnosti. Základním prostředkem skrývání autora v textu je autorský plurál (plurál skromnosti): *položili jsme si otázku...*; *zjistili jsme, že...*; *předpovědi ze simulací jsme potvrdili pomocí měření...* (tvary první osoby množného čísla tu odkazují k jedinci). Jak ukázala v řadě studií S. Čmejková (zejm. 2007b, 2007d) autorský plurál v českých vědeckých textech dodnes převažuje, i když ne tak výrazně jako ve vědeckých textech jiných slovanských jazyků, bulharštině a ruštině (v němčině je poměr autorského plurálu a singuláru vyrovnaný, v angličtině převažuje singulár). Dalším prostředkem skrývání autora jsou neosobní konstrukce, zejména pasivum (*jako modelový příklad byl zvolen...*). Významnou roli tu hrají i metonymické záměny autora a textu, např. *studie ukázala, že...* (srov. Auer – Baßler, 2007, s. 18).¹⁷⁶

Autorský subjekt vystupuje v českých vědeckých textech – zcela v duchu skromnosti naznačeném výše – především ve výpovědích s **jistotní modalitou**, vyjadřujících zpravidla nižší stupeň jistoty o platnosti tvrzení (Čmejková – Daneš – Světlá, 1999, s. 186–199; Daneš, 2000). Je však třeba dodat, že toto zjištění platí především pro humanitní a sociální vědy, méně již pro vědy přírodní. Např. v medicínských časopisech se setkáváme častěji s **deontickou modalitou**, vyjadřující zpravidla nutnost či nezbytnost (*U asymptomatických pacientů je zcela nezbytné uvážit jejich preference a zkušenosti pracoviště*). Jistotněmodalitní výpovědi jsou v lékařských textech spíše výjimečné. Převažují nemodalizovaná, kategorická tvrzení, odvolávající se na empirická zjištění.

¹⁷⁶ Tento stylový rys dominuje v psaných odborných textech. V mluvených projevech tak dominantní není, protože mluvčí při mluvení podléhá přirozené tendenci referovat k sobě samému pomocí zájmena *já*. Metonymické záměny mezi autorem a textem se však objevují i zde (*naše studia ukázala místo ukázali jsme*).

4.4 Ukázky

1. Psaný vědecký žánr: časopisecká stat' (lékařská věda)

Dynamika změn sérového visfatinu po abdominálním chirurgickém výkonu: nový proinflamační marker v časně diagnostice?

Vladimír Teplan jr., Ladislav Šenolt, Hana Hulejová, Vladimír Teplan, Milena Štollová, Robert Gürlich

Souhrn

Východisko. Visfatin je adipocytokin produkovaný především viscerální tukovou tkání. Vedle účinku na inzulinový receptor je i proinflamačním cytokinem, jehož hladina se může měnit při zánětlivých procesech. Cílem této studie bylo zjistit, jak se mění sérové koncentrace visfatinu v časném údobí po abdominálním chirurgickém výkonu v korelaci s dalšími proinflamačními cytokiny.

Metodika a výsledky. Do prospektivní průřezové (cross-sectional) studie bylo zařazeno 20 pacientů, kteří podstoupili elektivní laparotomickou resekci části tlustého střeva. Sledovali jsme hladiny visfatinu, leptinu, rezistinu, adiponektinu, TNF- α , IL-6 a CRP a srovnávali dynamiku změn jednotlivých parametrů za +12, +24, +48 a +72 hodin. Sérové koncentrace visfatinu kulminovaly již za 24 hodin po chirurgickém výkonu a po 72 hodinách se vracely k normě. TNF- α a IL-6 měly maximum o 12–24 hodin později a u CRP hodnoty stoupaly s maximem za 72 hodin.

Závěry. V časném pooperačním údobí po abdominálním chirurgickém výkonu byly zachyceny signifikantně zvýšené hladiny sérového visfatinu, které předcházely zvýšení hodnot jiných proinflamačních markerů TNF- α , IL-6 a CRP. Visfatin by proto svojí dynamikou mohl být časným prediktorem rozvoje zánětlivých změn operovaných nemocných především s viscerální obezitou.

Klíčová slova

visfatin – abdominální chirurgie – proinflamační cytokiny – viscerální obezita

Summary

Teplan V jr., Šenolt L, Hulejová H, Teplan V, Štollová M, Gürlich R. Dynamics of serum visfatin level after abdominal surgery: a new proinflammatory marker in the early diagnosis?

Background. Visfatin is a newly recognized adipocytokine [...]

Keywords

visfatin – abdominal surgery – proinflammatory cytokines – visceral obesity

ÚVOD

Visfatin je nedávno podrobněji popsán adipocytokin produkovaný především viscerální tukovou tkání (1). K jeho metabolickým účinkům patří ovlivnění účinnosti inzulinu vazbou na inzulinový receptor na odlišném místě než inzulin. Visfatin byl původně popsán jako růstový faktor proliferace B-buněk, tzv. pre-B cell colony enhancing factor (PBEF) v lymfocytech. PBEF byl následně objeven jako ubikviterní cytokin přítomný v řadě buněk a tkání, jako jsou neutrofilní leukocyty, tkáň jater, srdce a svalů (2–5).

[...]

V současné studii jsme testovali hypotézu, zda a jak se sérové koncentrace visfatinu mění v časném perioperačním údobí v závislosti na možném rozvoji infekce (proinflamační marker), a to v dynamickém časovém perioperačním monitoringu 0–12–24–48 a 72 hodin, a zda se jeho dynamika liší od dalších již užívaných proinflamačních cytokinů. Současne jsme sledovali, zda se jeho hodnoty liší v závislosti na množství tukové tkáně v předoperačním údobí. Všichni sledovaní nemocní se podrobili elektivnímu nitrobršišnímu výkonu (resekce části kolon). Abdominální elektivní laparotomický výkon byl vybrán jako model neinfekční zánětlivé stimulace cytokinové kaskády, které dle některých nálezů může hrát významnou roli v aktivaci tvorby visfatinu.

SOUBOR NEMOCNÝCH A POUŽITÉ METODY

Studie byla uskutečněna v souladu s Helsinskou deklarací včetně aktuální verze správné klinické praxe. Zvolené léčebné postupy respektovaly institucionální předpisy. Všichni nemocní byli podrobně informováni a dali písemný informovaný souhlas před zařazením do studie. Studie se uskutečnila na chirurgické klinice 3. LF UK od 1. 1. 2010 do 30. 9. 2012 a laboratorní vyšetření proběhla na Klinice nefrologie Transplantacentra IKEM a v Revmatologickém ústavu 1. LF UK a VFN.

Do prospektivní průřezové (cross-sectional) studie bylo zařazeno 20 pacientů, kteří podstoupili elektivní laparotomickou resekci části tlustého střeva. [...]

VÝSLEDKY

Základní klinické a laboratorní parametry obou skupin pacientů před břišním chirurgickým výkonem jsou uvedeny v tabulce 1. [...]

DISKUZE

Odpověď organismu na operační zátěž je charakterizována celou škálou zánětlivých, hormonálních a metabolických změn, které v souhrnu vytvářejí obraz reakce akutní fáze (5). Stresový podnět operace indukující uvolňování řady hormonů (ACTH, kortizol, ADH atd.) a prozánětlivých cytokinů (např. TNF- α a IL-6) stimuluje systém tvorby proteinů akutní fáze v játrech, svalový katabolismus, termogenezi a další četné metabolické, psychické a imunologické odpovědi (22).

[...]

ZÁVĚR

V časném postoperačním údobí po abdominálním chirurgickém výkonu byly zachyceny signifikantně zvýšené hladiny adipocytokinu visfatinu, které korelovaly s hladinou leptinu a jejichž hladiny byly vyšší v souboru nemocných s vyšším BMI (viscerální obezitou). Postupný pokles následoval po 24 hodinách. Pooperační zvýšení klasických prozánětlivých cytokinů (TNF- α a IL-6) bylo časově o 24–48 hodin opožděno. U hodnoty CRP byla dynamika zvyšování postupná s přetrvávajícím zvýšením i při posledním vyšetření za 72 hodin, a to bez signifikantního rozdílu hodnot v obou souborech.

Visfatin by svojí dynamikou mohl být významným prediktorem časných zánětlivých změn u nemocných po abdominálním chirurgickém výkonu, především s viscerální obezitou.

Zkratky

ACTH	adenokortikotropní hormon
ADH	antidiuretický hormon
BMI	body mass index
CRP	C-reaktivní protein
DM	diabetes mellitus
[...]	

Podpořeno projektem (Ministerstva zdravotnictví) rozvoje výzkumné organizace 00023001 (IKEM) – Institucionální podpora.

Literatura

1. Tilg H, Moschen AR. Role of adiponectin and PBEF/visfatin as regulators of inflammation: involvement in obesity-associated disease. *Clinical Science* 2008; 114: 275–288.

2. Jia SH, Li Y, Parodo J, et al. Pre-B cell colony-enhancing factor inhibits neutrophil apoptosis in experimental inflammation and clinical sepsis. *J Clin Invest* 2004; 113: 1318–1327.

[...]

(Časopis lékařů českých, roč. 152, 2013, č. 4, s. 226–232) .

Příklad výzkumné studie byl vybrán z *Časopisu lékařů českých*, který publikuje vědecké práce z oboru medicíny, a to v češtině nebo v angličtině. Časopis vychází od roku 1862 a podle oficiální webové stránky periodika je „nejprestižnějším českým lékařským časopisem“.¹⁷⁷ Časopis řídí vedoucí redaktor spolu s dvacetičlennou redakční radou a třemi konzultanty.

Vybraná ukázka dokládá, že kompozičním vzorem byl autorům známý kompoziční model *IMRAD* neboli *Introduction – Methods – Results – Discussion* (srov. Čmejrková – Daneš – Světlá, 1999, s. 88–89). Její jednotlivé části lze chápat jako odpovědi na dílčí otázky (srov. tamtéž): „co se zkoumalo?“ (*Úvod*), „jak se to zkoumalo?“ (*Soubor nemocných a použitá metoda*), „co se zjistilo?“ (*Výsledky*) a „co tato zjištění znamenají?“ (*Diskuse – Závěr*). Volba kompozičního modelu však nebyla svobodnou volbou autorů článku. Byla stanovena redakcí v pokynech pro autory, kde je u jednotlivých žánrů vždy předepsána jejich očekávaná struktura:

ÚPRAVA JEDNOTLIVÝCH TYPŮ ČLÁNKŮ

[...]

PŮVODNÍ PRÁCE, VYŠETŘOVACÍ METODY

Titulní strana: krátký, výstižný název práce; celá jména autora/ů; úřední název pracoviště, město, popř. země.

Strukturovaný abstrakt: česky a anglicky, max. rozsah 200 slov s následujícím členěním: Východisko: 2–4 věty charakterizující stav problému, 2–3 věty udávající cíl práce.

Metody a výsledky: charakteristika sledované skupiny, použité metody. Nejvýznamnější výsledky, vyjádřené numericky s udáním statistické významnosti.

Závěry: co z dané studie vyplývá.

¹⁷⁷ Viz <http://www.prolekare.cz/casopis-lekaru-ceskych-informace>.

Klíčová slova: 3–10 slov.

Vlastní text – metody – výsledky – diskuze – seznam použitých zkratk – literatura.

Adresa pro korespondenci: celé jméno s tituly, adresa, fax a e-mail prvního autora.

(<http://www.prolekare.cz/casopis-lekaru-ceskych-pokyny>)

Vidíme, že kromě kompozice textu je přesně stanoven i rozsah a kompozice úvodního dvojjazyčného shrnutí (všimněme si rozkolísané terminologie pod vlivem anglického termínu *abstract*: zatímco v článku samotném je tento paratextový oddíl nazván *souhrn*, resp. *summary*, v instrukcích je pojmenován výrazem *abstrakt*, resp. *abstract* v anglické verzi instrukcí). V časopise vycházejí oba základní typy abstraktu, totiž abstrakty strukturované a nestrukturované (ať už kompozičně lineární, nebo globální, Čmejrková – Daneš – Světlá, 1999, s. 72–80). Výzkumné a metodologické studie (v časopise nazvány *původní práce* a *vyšetřovací metody*) mají být opatřeny strukturovaným abstraktem. Naproti tomu další žánry, které v časopise pěstují (*aktuální téma*, *přehledový článek*, *farmakoterapie*, *kazuistika*, *speciální sdělení*), mají mít podle pokynů pro autory abstrakt „bez vnitřního členění“.

Povinnou součástí všech jmenovaných žánrů je podle pokynů pro autory seznam použitých zkratk. V pokynech se také požaduje, aby každá zkratka byla v textu nejprve zavedena. Jinde v pokynech najdeme instrukci, že klíčová slova mají autoři vybírat z existujícího seznamu klíčových slov, a to ze seznamu MeSH (zkr. za *Medical Subject Headings*) sestaveného americkou Národní lékařskou knihovnou.

V textu můžeme pozorovat výrazný sklon autorů k užívání odborné terminologie. V titulu článku to jsou termíny řecko-latinského a českého původu, jak to odpovídá tradici lékařské vědy. Ve třetí větě úvodu autoři zavádějí zkratku pro termín přejatý z anglicky psané literatury: *popsán jako růstový faktor proliferace B-buněk, tzv. pre-B cell colony enhancing factor (PBEF)*. Podobně je v úvodním souhrnu české slovo *průřezový* doplněno v závorce anglickým termínem (*cross-sectional*), aby byl čtenář ujištěn, že je český výraz užit v terminologickém smyslu (stejný případ vidíme v části věnované metodě). Anglicismy se objevují v textu i jinde. Poslední odstavec úvodu je zahájen výrazem *V současné studii*, který je kalkem anglického výrazu *in the present study*.

Ústřední termín studie, *visfatin*, je v úvodu textu definován a podrobně vyložen. Ostatní termíny v textu definovány nejsou. Text implikuje čtenáře, který veškerou potřebnou terminologii bezpečně zná. Text je velmi slabě modalizovaný, což odpovídá stylu vědeckých textů v oboru lékařství. Pouze v samotném závěru formulují autoři opatrně a místo (sebe)jistého je formulují *mohl by být (Visfatin by svojí dynamikou mohl být významným prediktorem časných zánětlivých změn)*.

2. Psaný vědecký žánr: časopisecká stat' (humanitní vědy)

Koncept věci v ruském formalismu a Pražské škole

ZDENĚK MATHAUSER

The concept of the thing in Russian Formalism and the Prague School

ABSTRACT: The cult of the thing forced itself into the spotlight in the avant-garde through all possible routes, including the denotation of the text genre as a thing. [...]

Key words: thing, Russian formalism, Prague School, aesthetics, Jan Mukařovský

Klíčová slova: věc, ruský formalismus, Pražská škola, estetika, Jan Mukařovský

Kolem věci se toho v dějinách kultury točilo vždy nesmírně mnoho: významný byl pojem věci u Aristotela, polohy *ante res*, *in rebus* a *post res* udávaly obrysy koncepcí ve středověké scholastice, v novověké filosofii stačí vzpomenout Descartovy *res extensa* a *res intensa*, Kantovu věc o sobě, Husserlovy pojmy jak *die Sache*, tak i *das Ding*, Heideggerův termín *das Ding*, Foucaultovy věci, v moderním umění aspoň věci v impresionismu, v secesi, v kubismu, ve futurismu, konstruktivismu, poetismu (srov. termíny *veščizn* a *Neue Sachlichkeit*), v surrealismu. Termín *veščizn* pronikl z básnických programů a z kritiky i do literární vědy a estetiky, společný byl též koncept *dla-věci*, o jehož proměny půjde mj. v mém referátu. Na fenoménu věci lze prokázat nejen rys spjatý se vznikem a vývojem Pražského lingvistického kroužku. Problémy se rodily v živém kvasu lingvistické moderny a avantgard. Společný byl v původní avantgardě motiv důvěry v možnost tematizovat věc. Nebylo tu pochyb o tom, že – i když koncepce věci byly různorodé – tematizace sama v podstatě možná je. V dějinách myšlení se ovšem vždy vědělo, že určité entity nelze tematizovat, resp. jsou nepredikativní, např. Immanuel Kant mluví v Kritice čistého rozumu (1956, s. 655) o nepredikativnosti pojmu bytí. Zvláště od druhé poloviny minulého století se postupně vyjasňovalo, co vše nelze tematizovat: např. s pojmy, jako je vnitřní slovo, ten druhý, jiné, Bůh, tvář. Z Lévinase vyčteme zhruba takové ponaučení: lidské tváři rozumím, pokud je implicitní v mém oslovení druhého, ale pokouším-li se ji tematizovat, není to tvář, je to pouhý *obličej* (Lévinas, 1961, 1979).

[...]

(Slovo a slovesnost, roč. 69, 2008, č. 1–2: Monotematické dvojčíslo: Úloha Pražského lingvistického kroužku při vývoji i ve vyhlídkách české jazykovědy, s. 25–26)

Další ukázka vědecké stati pochází z humanitních věd, konkrétně z pomezí literární vědy, estetiky a filozofie. Stat' vyšla v časopise *Slovo a slovesnost*, náležejícím k nejvýznamnějším českým jazykovědným časopisům. Kromě jazykovědných článků vycházejí v časopise také články literárněvědné, příp. i příspěvky z příbuzných oborů, které se zabývají aspekty jazyka nebo komunikace (k historii a zaměření časopisu viz Kaderka, v tisku).

Na první pohled je mezi lékařským a humanitním článkem formální podobnost: kromě toho, že jsou oba články napsány česky, jsou také oba opatřeny anglickým abstraktem, titulem a klíčovými slovy. Anglický abstrakt je spolu s klíčovými slovy typicky umístěn na začátku textu. V obou případech autoři článku pouze následovali instrukce z pokynů pro autory. Titul a abstrakt v angličtině je totiž podmínkou, aby byl článek, potažmo časopis přijat do významných mezinárodních databází vědeckých článků. Jiná zjevná podobnost se týká nápadné přítomnosti odborné terminologie v textu a záměru vysvětlit hned zkratkou článku klíčový termín. Ale je tu také jeden podstatný rozdíl: termíny jsou v obou ukázkách odlišně kontextualizovány. Zatímco v lékařském příspěvku byly veškeré termíny uváděny jako termíny anonymní a standardizované, v humanitním příspěvku je každý zmíněný termín opatřen jménem jeho autora, zvýrazňuje se tu historické povědomí o termínech a pojmech, implikuje se pluralita a nestandardizovanost, otevřenost výkladům.

Po kompoziční stránce jsou oba texty nesouměřitelné: na jedné straně standardizovaná kompozice, vnucovaná autorům navíc redakcí, na druhé straně kompoziční volnost (o kompoziční volnosti českých odborných textů srov. Čmejrková – Daneš – Světlá, 1999, s. 30; příklad lékařského textu výše dokládá, že tezi o kompoziční volnosti lze vztáhnout patrně jen na humanitní vědy). Humanitní příspěvek také neobsahuje explicitní formulaci o svém cíli, neformuluje hypotézu, kterou by chtěl testovat, ani nespecifikuje metodu, kterou by chtěl své téma prozkoumat. Cíl příspěvku je pouze naznačen v titulu: vyplývá z něj, že půjde o srovnání dvou koncepcí věci. Vzhledem k tomu, že obě koncepce jsou historicky spjaté, postupuje výklad od historicky starší koncepce k mladší; vývoj mladší koncepce poté opět sleduje chronologicky. Mnohem větší důraz je přitom v textu položen na mladší (pražskou) koncepci, takže korespondence mezi titulem a článkem je spíše volnější (z titulu článku by se mohlo bez větší sémantické újmy vyjmout sousloví *ruský formalismus*, neboť o něm text pojednává okrajově).

Nemenší kontrast nalézáme ve stylu obou článků. Zatímco lékařský článek je plný automatizovaných výrazů (někdy kalkovaných z angličtiny, viz výše pozn. o výrazu *současná studie*) a je formulován neosobně, monologicky, popisně, je humanitní příspěvek plný stylových překvapení, aktualizací, metafor, dialogičností a jeho styl bychom charakterizovali jako úvahový nebo esejistický. Výmluvný je v tomto ohledu samotný závěr příspěvku (s. 32): *Někdo řekne, že Pražský lingvistický kroužek je naše rodinné stříbro. Já – poté, co jsem se tu snažil ukázat, jak je tu vše protkáno, upředeno – bych volil slůvko z českých pohádek: přadeno, naše rodinné přadeno. Dává to dohromady nejen položky ze struktury uměleckého díla, ale i nás samé. Ve srovnání se strohým, scientistním závěrem příspěvku lékařského, který prozrazuje přístup autorů k vědě jako něčemu čistě služebnému, odhaluje citovaný závěr humanitního článku intelektuální a citovou zainteresovanost autora na předmětu jeho zkoumání.*

3. Ústní vědecký žánr: přednáška (humanitní vědy)

AKCE: Úloha Pražského lingvistického kroužku při vývoji i ve vyhlídkách české jazykovědy (mezinárodní sympozium)

MÍSTO: Praha

DATUM: 27. 9. 2006

TYP NAHRÁVKY: audio

DOSTUPNOST ONLINE: <http://web.ff.cuni.cz/plk/> (nahrávka A)

STOPAŽ: A) 00:35:45, B) 00:47:49 (alternativní nahrávky)

ÚČASTNÍCI:

EH = Eva Hajičová, předsedající;

ZM = Zdeněk Mathauser, přednášející;

- 1 EH: tak jsi můžu, poprosit, (.) o (...) pozornost, (.) (v) druhé části, (..) našeho. (.) ee (.)
- 2 zasedání, (...) e jako první, řečník, je: pan profesor zdeněk mathauser, (.) ee zase trošku
- 3 se vrátíme (.) od toho převažujícího ee lingvistického tónu (.) ke: druhé tomu: druhému
- 4 centrálnímu bodu: ee (zájmu) kroužku? pan profesor mathauser, bude: mluvit na téma
- 5 koncept věci, v ruském formalismu a (.) pražské škole. (zase) ee abstrakt máte (hluk na

6 nahrávce)) v programu. prosim (pane profesore).

- 7 ZM: dámy a pánové vážení kolegové (.) já se teda omlouvám sem tady takové cizorodé (.)
- 8 ptáče s tou svojí literární vědou (.) už v programu který (je) po celý <den> ee (..)
- 9 jazykovědný. (.) kolem věci se toho v dějinách lidské kultury (.) vždycky otáčelo velmi
- 10 mnoho. (.) významný je pojem věci (už u aristotela (.) pak vzpomeňte co ve středověké
- 11 scholastice (.) znamenaly pojmy (.) ante res in re: bus post re: s (.) u: (.) dékarta (.) res
- 12 extenzo a res intenzo (.) u: (.) kanta (.) věc o sobě (.) u huserla (..) věci (.) na jedné straně
- 13 zachn, na druhé straně dinge, u hajde- ee hajdegra sou to spíš ty dinge (.) nebo u fukolta
- 14 (..) le šos le mo le šo: z, (.) a tak dále pokud jde o: výtvarné umění (.) věci v impresionismu
- 15 v secesi v kubizmu (.) ve futurizmu v konstruktivismu (.) ee v poetizmu (.) vzpomeňme
- 16 termín (.) věšči: zm (.) v ruské avantgardě (.) noje sachlichkchajt v německé (..) termín
- 17 věšči: zm pronikl z básnických programů (.) a z kritiky i do (.) literární vědy a estetiky. a
- 18 společný byl (.) oběma (.) těmto lokalitám (.) i princip díla- věci který bude (.) hrát určitou
- 19 úlohu v mém referátu. na fenoménu věci lze prostě prokázat nejen rys (.) spjatý se
- 20 vznikem a vývojem pražského lingvistického kroužku (.) problémy se rodily v kvasu (li-)
- 21 lingvistické (.) moderny, a avantgard. (..) společná v původní avantgardě byla důvěra, (.)
- 22 že (.) věc lze te: matizovat. (...) ovšem zvláště od druhé poloviny minulého století,
- 23 v celosvětovém myšlení jak víte, se postupně vyjasňuje, co všechno tematizovat nelze.
- 24 (...) vnitřní slovo (..) ten druhý (.) jiné (..) bůh (..) tvář (...) pokud je tvář ob- ee obsažena
- 25 implicate (..) v mém (...) oslovení druhého, (...) rozumím tomu co je to tvář (.) ale
- 26 pokouším-li se tvář tematizovat (.) je tady pouhý obličej. (...) také věc jak uvidíme (.)
- 27 se může vysouvat (.) postupně z pole zrění, a stávat se spíše tím (.) co usměřuje (.)
- 28 naše vidění světa (..) při vzniku ruské školy formální a vpředvečer avantgard, byly věci,
- 29 (.) ee předmětem velmi intenzivního zájmu a užití. ...

K předchozí ukázce vědeckého článku z oboru humanitních věd dlužno dodat, že má neobvyklou historii. Vyšel v dvojčísle časopisu, které bylo věnováno sympoziu o Pražském lingvistickém kroužku. Písemné verze referátů posílali účastníci sympozia do redakce k recenznímu řízení. Příspěvek Z. Mathausera bohužel nemohl být do recenzního řízení postoupen, protože autor zemřel. Text z pozůstalosti připravila do tisku S. Čmejrková (autorova dcera, lingvistka). Mohla se přitom opřít o rukopis, který se zachoval v autorově počítači, a přihlídnout navíc k jiné verzi textu, která vyšla v literárním časopise *Tvar* (roč. 17, 2006, 19. 10. 2006, s. 12–13; text vyšel pár týdnů po pražské konferenci, ještě za autorova života).

Zde nám půjde o srovnání publikovaného textu a přednášky. Přednáška je ústní monologický žánr, který předpokládá určitý kontext, určité splněné podmínky: zainteresované publikum a právo mluvit delší dobu.¹⁷⁸ V tomto případě je kontext dán institucionálně – přednáška se koná v rámci plánovaného vědeckého sympozia. Právo mluvit získává přednášející díky svému renomé ve vědecké obci, formálně pak na základě pozvání organizátory, prakticky díky uvedení v programu sympozia. Na místě se pak potřebný kontext dovrší udělením slova ze strany předsedající (řádky 1–6 v transkriptu výše).

¹⁷⁸ Tyto minimální podmínky má společné s kázáním, srov. k tomu všednodenní výhrady v rodinném prostředí typu *nedělej mi tady přednášku/kázání*.

Přednášející začíná tím, že oslovuje publikum (stvrzuje tím institucionálně vytvořený interakční rámec, vztah přednášející – publikum). Svým zdvořile formálním oslovením (ř. 7) udává tón celé své přednášce: přednáška je nesena výhradně spisovným kódem, projev je celkově kultivovaný, s umírněnými projevy dialogičnosti. Přednášející nevstupuje do tématu svého příspěvku okamžitě, ale komentuje s nadsázkou vlastní badatelskou pozici na sympoziu: *sem tady takové cizorodé ptáče s tou svojí literární vědou* (ř. 7–8). Svými odkazy k „tady a teď“ (oslovení publika, odkaz k vlastní osobě, k programu, k probíhajícímu sympoziu) vytváří vztah bezprostřednosti a autenticity a poté plynule přejde do přednášky. Srovnáme-li transkript přednášky s publikovaným textem, uvidíme, že se oba texty téměř shodují. Intelektuálně náročný čtený text je v přednášce odlehčen několika mluvenostními prvky: přednášející se obrací na publikum (*jak víte*, ř. 23; *pak vzpomeňte co ... znamenaly pojmy*, ř. 10–11; srov. formulaci v psané verzi: *stačí vzpomenout*), volí modalizovanější (méně přesnou, méně jednoznačnou, přibližnou) formulaci, doprovázenou typicky mluvenostním užitím ukazovacího zájmena (*u huserla věci na jedné straně zachn, na druhé straně dinge, u hajde- ee hajdegra sou to spíš ty dinge*, ř. 12–13; srov. formulaci v psané verzi: *Husserlovy pojmy jak die Sache, tak i das Ding, Heideggerův termín das Ding*). Pro takto připravenou přednášku je dále typické, že neobsahuje tolik odkazů na literaturu jako psaný text. V přednášce např. chybí odkaz na Kantovu *Kritiku čistého rozumu*, který je v druhém odstavci, a spolu s tím chybí i pasáž, do které je odkaz zapuštěn. Pro mluvený projev by totiž uvedení synonymního termínu z filozofického díla (*nepredikativnost*) bylo zbytečnou komplikací (srov. v psané verzi: *V dějinách myšlení se ovšem vždy vědělo, že určité entity nelze tematizovat, resp. jsou nepredikativní, např. Immanuel Kant mluví v Kritice čistého rozumu (1956, s. 655) o nepredikativnosti pojmu bytí*).

Přestože se dnes hovoří o tom, že na konferencích převládá spíše nečtený, poloimprovizovaný projev, je tento dojem dán tím, jakých konferencí se člověk účastní, z jakých oborů a v jakých zemích. Komunikační norma vztahující se k přípravě přednášky a k její performanci je totiž kulturně a oborově specifická. Jsou obory, kde se přednášky běžně čtou, a kromě mluveného slova se nepoužívá nic dalšího (filozofie, literární věda). V těchto oborech je důraz kladen na přesné formulace, a řečová improvizace by proto byla nevýhodná. Jsou ale i obory, ve kterých přednášející publiku zpravidla něco ukazuje (promítá diapozitivy nebo snímky z počítače), a tyto vizuální informace považuje za primární (architektura, dějiny umění, lékařské vědy, technické vědy, přírodní vědy). Obecně platí, že pokud přednášející po celou přednášku ukazuje vizuální materiály, tak svou přednášku nečte. Kromě mezioborových rozdílů si můžeme na konferencích všimnout i rozdílů mezikulturních. Účastníci z asijských zemí (Japonsko, Čína, tichomořská oblast) své přednášky často nejen čtou, ale čtený text zároveň publiku promítají.¹⁷⁹

¹⁷⁹ Někdy je pochopitelně těžké rozhodnout, jestli pozorujeme projev individuálního stylu nebo národního stylu, nebo jestli tři čtyři vyzorované podobnosti jsou dokladem, že máme před sebou sociální fakt, nebo se jednalo o pouhou koincidence. Systematické pozorování a rozhovory s účastníky by nám mohly pomoci toto metodologické dilema rozhodnout.

4. Ústní vědecký žánr: přednáška (technické vědy)

AKCE: Přednáška v Ústavu formální a aplikované lingvistiky MFF UK

MÍSTO: Praha

DATUM: 25. 1. 2008

TYP NAHRÁVKY: video

DOSTUPNOST ONLINE: <http://lectures.ms.mff.cuni.cz/view.php?rec=86>

STOPÁŽ: 01:41:14

ÚČASTNÍCI:

PS = Petr Sadílek, společnost Google, úvodní slovo;

MS = Milan Straka, přednášející;

XX = nerozpoznaný mluvčí;

1 PS: tak ee (.) dobrý dobrý de:n. (.)

2 XX: (předej) (.)

3 PS: dobrý den já myslím že můžeme začít ee, (.) já bych vás chtěl tady všechny přivítat
4 sem hrozně rád že vás přišlo tolik to sme vůbec nečekali, že bude plná posluchárna
5 to je perfektní (.) ee já se menuju petr, a spolu s filipem sme tady, za českou pobočku
6 gu:glu, (...) a ee (.) chtěli bysme: do budoucna: tu spolupráci se školama trošku
7 zintenzivnit, takže já vám tady nechám na sebe kontakt, kdybyste měli nákej nápad
8 ee (.) na to co by vás třeba zajímalo jaká by mohla bejt ee ta příští přednáška. (..) tak
9 ee já teď napíšu na tabuli na sebe mejl a můžete klidně mě kontaktovat, s nákejma
10 nápadama třeba to zrealizujeme, (..) e chtěl bych vám představit ee janu kralavovou,
11 údajně ji všichni znáte ale jana je: ambasadorka gu:glu pro: vaší školu: (..) a dyž byste
12 měli: (.) em zájem třeba, v gu:glu pracovat ee (.) nebo se dozvědět něco dalšího tak
13 ona je ten správnej člověk na koho se obrátit. (..) a (.) já už nebudu: řečnit a předám
14 slovo milanovi kterej vám (.) řekne: něco o map ridju:s
15 (1.8)

16 MS: tak. (...) tak slyšíte, (.) slyšíte mě. neni to moc. (..) dobrý takhle. (..) asi jo: (...) tak.
17 vítejte. (.) tady máš jančo mikrofon. (..) já se menuju milan straka když mně budete,
18 (.) chtít říkat tak mi říkejte milan, (.) ee jinak všechno se to tady natáčí, a tady někde
19 na web- na tabuli je vodkaz tam nakonec to video bude takže, (.) všichni vaši kamarádi
20 který nemohli přijít a hrozně toužili přijít tak je můžete (.) odkázat dále na záznam (...)
21 a kromě toho, to znamená že když v mě budete chtít na něco zeptat, tak se prosím vás
22 přihlašte janča k vám doběhne a dostanete m- dostanete mikrofo:n. abyste byli slyšeni
23 na záznamu protože, (.) je třeba (.) jo vono to pak vypadá blbě když ten ten někdo mluví
24 pak je chvíli ticho a pak já budu odpovídat na otázku kterou by nikdo neslyšel, (.) jinak (.)
25 ptát se prosím vás nebojte cílem tý přednášky je abych já vám něco řek a když vy něco
26 nebudete vědět nebo vám něco nebude jasný (.) tak jako to nejlepší co můžete udělat je
27 zeptat se navíc jes- dyž s- se vám to stane že nebudete něco vědět, (.) tak velmi
28 pravděpodobně je tady dalších, dvacet lidí, který to neví taky. (...) takže to je určitě dobrý
29 já si jenom přepnu tady, (1.9) přepnu slajdy, (6.2) eště víc (1.8) eště víc musím najít někde
30 todle e (11.3) tak, (2.1) jinak já budu tak kombinovaně používat, tabuli a slejdy, (.) kdybych
31 náhodou na tý tabuli, možná je to moc nahlas, (4.1) uvidíme jestli to bude lepší to je zase
32 moc málo. (tohle) co takhle, (1.4) dobrý, kdyby na tý tabuli něco nebylo vidět tak řvete, (.)

33 povídejte a já, (.) to ňák přepíšu. (...) tak. (...) mep ridju:s se dis- ((pískání reproduktoru
 34 způsobené zpětnou vazbou)) ou, (...) kde nesmím stát aby nebyla vazba. (.)
 35 XX: (eště tišší)
 36 MS: cože?
 37 XX: (tišeji)
 38 MS: eště tišší, (...) takhle třeba, (...) jo. lepší super. (.) díky. (2.4) že jo když chcete, (.) mít
 39 program a ten program chcete zrychlit, tak můžete udělat jednoduchou věc že jo
 40 pořídíte si dvakrát rychlejší počítač a tím ten váš program poběží dvakrát rychlejc to
 41 je, jednoduchá cesta která dlouho tedko fungovala protože počítače se pořád zrychlovaly
 42 a zrychlovaly (.) takže to bylo lehký. (...) bohužel, (.) pomalu už, (.) to tedko není tak
 43 lehký že jo. pořídít si dvakrát rychlejší počítač (...) není až tak, jednoduchý, ale je velmi
 44 jednoduchý pořídít si dva stejně rychlý počítače. (...) a to je že jo trend kterej už ňákou
 45 dobu probíhá, (...) a když dneska chcete zrychlit program tak, jedna možnost je pořídít
 46 mu lepší železo ale jedna možnost je, (.) ňákým způsobem ho zparalyzovat a nechat ho
 47 probíhat na víc, těch počítačích najednou. (...) že jo je to cesta která do budoucna je
 48 pořád otevřená protože, (.) zvosminásobit počet počítačů (...) není většinou, (.) tak hroznej
 49 problém prostě. jich koupíte vosumkrát tolik že jo. (...) a to vo čem tady budu mluvit je,
 50 model, (...) kterej se používá v gu:glu (...) pro distribuovaný výpočet výpočty, na na
 51 obrovských množstvích dat, typicky, (.) máte stáhnutý, veškerý obsahy webovéch
 52 stránek a chcete z nich udělat index, (.) aby na nich gu:gl moh hledat. (...) to je, že jo věc,
 53 (...) z získá- t získáte něco takovýho jako ňáký desítky tera, (...) a ty je třeba třeba ňák
 54 zaindexovat aby ten vyhledávač dokázal, (.) v krátký době odpovědět a vy ste dokázali,
 55 (.) aby vám tu odpověď rychle dal, (...) a (...) že jo tendentem model vzniknul, kos-
 56 tak jako dost živelně, (...) a pro potřeby jako pro interní potřeby gu:glu. takže v jaký sme
 57 situaci, sme v situaci, (.) že máme, (...) ňákej klastr, (.) a ten klastr je složenej, z tisíců,
 58 (.) běžnejch počítačů (e e) **běžný** počítač ten je jako je běžný prací pro- prostředek
 59 tak je, ten běžný počítač. takový běžný počítač, (.) má, dvoujadernej, ňákej intelovskej
 60 procesor, (.) má ňáký normální ide disk, (.) žádný sata prostě ide disk který se budou
 61 každou chvíli kazit, (.) a má ňákou síťovku. (.) stomegabitovou no dneska, (.) asi spíš
 62 gigabitovou, (...) ale není nic, nic hrozně nečekanýho. (...) a takovejdle, (.) počítačů máme
 63 hodně. (.) a chceme na nich pro- pu- pustit ňákej distribuovanej výpočet. (2.3) tak celej
 64 ten model, mep ridju:s (.) se menuje, (.) mep ridju:s to sou dvě slova že jo. mep a ridju:s
 65 (...) a (...) co je nejdůležitější pro ten model, sou dvě funkce. (...) jedna funkce se menuje
 66 překvapivě mep, (...) a druhá ta funkce, (.) se menuje ridju:s. (.) tom, ty názvy těch funkcí,
 67 (.) pochází z lispu, ale exis- tak jako se funkcionálním světem táhnou už delší dobu, ...

Výše jsme viděli, jak velký může být kontrast mezi vědeckým textem z oboru lékařství a z oboru humanitních věd. U této a předchozí ukázky budeme zkoumat, jak velký je kontrast mezi humanitními vědami a technickými vědami při přednášení. Ukázka, na kterou se nyní zaměříme, je přednáška mladého badatele z oboru informačních technologií, která byla proslovena na Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy.

Úvodní uvítací slovo pronesl zástupce společnosti, která přednášku pořádala. Přestože je mezi mluvčím a publikem vztah sociální distance (signalizovaný úvodním pozdravem *dobry den*, ř. 1, 3), mluvčí volí neformální, až ležerní styl. K jeho výrazným

znakům patří referování k osobám rodným (křestním) jménem (zvyk, který k nám přišel z anglofonních zemí): *já se menuju petr a spolu s filipem sme tady ... jana je ambasadorka ... předám slovo milanovi kterej ...* (ř. 5, 11, 14). Neformální styl je silně podpořen užíváním nespisovných slovních tvarů: *bysme, školama, ňákej, s ňákejma nápadama, správnej* (ř. 5–14); a také užitím několika kolokviálních idiomatičeských výrazů: *to je perfektní* (ř. 5), *nechám na sebe kontakt* (ř. 7), *ona je ten správnej člověk na koho se obrátit* (ř. 13). Úvodní mluvčí se věnuje hlavně vlastní agendě (jak posílit spolupráci firmy se školou) a o tématu přednášky a osobě přednášejícího uvede jen minimální informaci: *předám slovo milanovi kterej vám řekne něco o map ridju:s* (ř. 13–14). Termín *MapReduce* označuje hlavní téma přednášky.

Přednášející svým stylem navazuje na svého předřečníka: naznačuje, k jakému způsobu oslovování se hlásí (*já se menuju milan straka a když mně budete chtít říkat tak mi říkejte milan*, ř. 17–18; *janča k vám doběhne*, ř. 22), užívá kolokviální idiomy (*vypadá blbě*, ř. 23; *takže to je určitě dobrý*, ř. 28; aj.) i obecněčeské slovní formy (*vodkaz, vono, cílem tý přednášky, rychlejc, bejt, takovýdle* aj.). Navíc svůj projev obohacuje o expresivní výrazy (*kdyby na tý tabuli něco nebylo vidět tak řvete*, ř. 32), hyperbolické výrazy (*hrozně toužili přijít*, ř. 20) a o kolokviální kontaktní výraz *že jo* (ř. 38, 39, 43, 44, 47, 49, 52, 55, 64), kterým apeluje na sdílenou znalost s publikem.

Poměrně dlouhý čas zabírá na začátku přednášky tematizace komunikačního kanálu: testování, resp. vyjednávání hlasitosti zvuku, upozornění na natáčení a s tím související poučení, jak se chovat při kladení otázky, upozornění na zdroje vizuálních informací, které budou během přednášky použity, komentování akustické zpětné vazby (pískání) aj. Podobné pasáže jsou na přednáškách, na kterých se používá technika, téměř pravidlem (nevyskytují se jen při profesionálně zajištěných komunikačních událostech, před jejichž zahájením probíhá zkouška). Jsou tím delší, čím méně formální je styl přednášení. Pro přednášky na školní nebo akademické půdě je typické povzbuzování posluchačů ke kladení otázek (ř. 25–28).

Zatímco přednáška humanitního typu je laděna úvahově a své široké téma postupně dává do pojmových a historických souvislostí, přednáška z oboru informačnětechnologického má téma úzce vymezené, popsatelné jediným termínem: *MapReduce*. Tento termín označuje model pro paralelní zpracování velkého množství dat neboli slovy přednášejícího *model pro distribuovaný výpočty na obrovských množstvích dat* (ř. 50–51). Kompozice má obecné schéma: (a) formulování problému, (b) hledání/ukazování řešení. Problém přednášející nastiňuje postupně: od prostého příkladu s prostým řešením postupuje ke komplikovanějšímu příkladu. Přitom konstruuje jednoduchý historický narativ, z něhož vyplývá, že staré řešení je dnes vzhledem k technickému vývoji již neekonomické, a naznačuje současný přístup k řešení problému. Styl výkladu je diametrálně jiný, než jsme viděli v předchozí ukázce. Přitom nejde jen o užití počítačového slangu (srov. *železo*, 'hardware', *tera*, 'terabyte', *klastr*, 'cluster', *ide disk*, 'pevný disk s rozhraním IDE', *sata* [disk], 'pevný disk s rozhraním SATA', *síťovka*, 'síťová karta' aj.), které nemá obdobu v humanitně orientované přednášce, ale o stylově a sémioticky jinak založenou koncepci žánrové performance. V humanitní přednášce byl výklad předem připravený a čtený, jeho těžiště spočívalo ze sémiotického hlediska v mluveném slově (písemně koncipovaném). V informačnětechnologické přednášce je předem připravená pouze vizuální počítačová prezentace, která dává výkladu základní

konference publikovány ve sborníku v podobě článků. Bylo proto výhodné dát se při vytváření konferenčního plakátu cestou minipublikace. Autoři zvolili nejjednodušší kompoziční model: úvod – prostředek – závěr. Rozhodli se pro orientaci plakátu na šířku a pro sloupcové uspořádání textu a grafických prvků. Plakát je tak de facto tvořen čtyřmi sloupci, z nichž prostřední dva jsou pomocí nadpisu spřaženy v jeden celek. Úsilí minimalizovat text, aby byl pro recipienty na místě zvládnutelný, a snaha věnovat největší část plochy grafickým prvkům vyústily v rozhodnutí vizualizovat nejen prostřední (hlavní) část, ale také část úvodní a závěrečnou.¹⁸⁰ Úvod, jehož funkcí je vytvořit kontext pro vlastní, užší téma, je v ukázce rozdělen na širší a užší kontext. Širší kontext, který tvoří síť obecnějších pojmů, je popsán verbálně (část nazvaná *Úvod*). Užší kontext, který je tvořen jediným bezprostředně relevantním pojmem, je uchopen jak verbálně, tak vizuálně pomocí schematického nákresu (část nazvaná *Standardní televizní zpráva*). V *Závěru* jsou hlavní zjištění shrnuta ve dvou tabulkách. Tato prezentační forma je přehlednější než souvislý text, a proto je pro plakátové sdělení výhodnější. Prostřední část prezentuje empirický výzkum a ilustruje hlavní zjištění.

Vědecké plakáty mají potenciál stát se jedním z nejkreativnějších žánrů vědecké komunikace. Je to žánr, u něhož bychom mohli oprávněně očekávat, že žánrová „pravidla“ tu budou často porušována, aby se dosáhlo efektivnějšího nebo efektnějšího sdělení. Realita je však jiná. Plakátové sekce na konferencích bývají uniformní, jen občas se objeví skutečně výjimečný výtvarný počín, který souzní s výjimečností vědeckého projektu. Zatím se zdá, že při tvorbě vědeckých plakátů vítězí konvence. Konvenční přístup spočívá v přenášení postupů písemného žánru na médium, které by dokázalo nabídnout víc než jen plochu pro narůstající lineární text.

4.5 Vývojové tendence

Odborná sféra se globalizuje. Rozhodující pro další vývoj jsou dvě faktory: (1) status angličtiny jakožto globálního jazyka a dominance angličtiny v oblasti mezinárodní vědy a techniky; (2) globální dostupnost odborných textů v angličtině prostřednictvím internetu. Vliv angličtiny a angloamerických komunikačních norem na odbornou komunikaci bude patrně narůstat. Již dnes se na některých přírodovědných oborech vysokoškolského studia učí podle učebnic v angličtině a studenti těchto oborů se k českým odborným textům dostávají zřídka. Status češtiny může být v těchto oborech ohrožen, i když se nejspíš nejedná o plošný trend, který by zasahoval všechny vyučované obory. (Nemáme bohužel k dispozici výsledky empirického průzkumu v této oblasti, takže se opíráme jen o náhodné rozhovory se studenty různých oborů.) Lze očekávat silnější import angloamerického způsobu výuky psaní, a to ze dvou důvodů: (a) angličtina je globální jazyk vědy a poptávka po ní bude ve vědecké a akademické sféře spíše narůstat; (b) pro angličtinu existuje velké množství studijních materiálů i vypracovaných výukových programů. Již dnes funguje v Česku několik center akademického psaní (*academic writing*) vytvořených podle amerického vzoru, z nichž jedno působí jako

¹⁸⁰ Na vědeckých plakátech bývá úvod a závěr většinou podán čistě verbálně. Jediným uplatněným grafickým prvkem v těchto částech bývá strukturace textu pomocí odrážek.

servisní pracoviště Akademie věd pod hlavičkou Ústavu pro jazyk český¹⁸¹. Vliv angličtiny na češtinu bude pravděpodobně silit v oblasti terminologie i v oblasti stylové a žánrové.

V mluvené odborné komunikaci lze pozorovat tendenci k vyšší neformálnosti. Na domácích konferencích se už jen v některých oborech setkáváme se čteným referátem. Obecnou normou se stává polopřipravené mluvení spatra doprovázené vizuální prezentací typu Powerpoint. Důležitost mluveného odborného projevu bude stoupat i díky silnějšímu zapojování nových médií do života odborné komunity (pořádání webových konferencí, natáčení videoabstraktů, výukových videí neboli videotutoriálů apod.). Do komunikační kompetence tak bude třeba zahrnout i zvládnutí čistě technické stránky věci (práce s kamerou, počítačem, střih videonahrávek atd.). Otevřenost a dostupnost internetu pak umožní posílit komunikaci s veřejností, u níž lze v poslední době pozorovat zvýšený zájem o vědu a výzkum díky nejrůznějším festivalům vědy nebo školním projektům. Popularizace vědy se v budoucnu patrně neobejde bez spolupráce vědců s profesionálními (audio)vizuálními tvůrci.

¹⁸¹ Viz <http://centrum-akademického-psani.avcr.cz/>.